# Montirani sudski procesi nakon sloma Hrvatskog proljeća

**Papuga, Darijan**

**Master's thesis / Diplomski rad**

**2017**

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

*Permanent link / Trajna poveznica:* https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:449202

*Rights / Prava:* In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

*Repository / Repozitorij:*

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu**

**Odjel za povijest**

# MONTIRANI SUDSKI PROCESI NAKON SLOMA HRVATSKOG PROLJEĆA

**Diplomski rad**

**Darijan Papuga**

**Zagreb, rujna 2017.**

# Sadržaj


**1. Uvod ..... 2**

**2. Stanje u Jugoslaviji pred početak hrvatskog proljeća ..... 3**

**2.1. Otvaranje nacionalnog pitanja ..... 4**

**2.2. Političke borbe između reformista i centralista ..... 4**

**2.3. Novosadski dogovor ..... 5**

**2.4. Pad Aleksandra Rankovića ..... 6**

**3. Tijek hrvatskog proljeća ..... 8**

**3.1. Objava *Deklaracije* ..... 8**

**3.2. Reakcije u javnosti na *Deklaraciju* ..... 8**

**3.3. Pitanje položaja Hrvatske u SFRJ ..... 9**

**3.4. Deseta sjednica CK SKH ..... 11**

**3.5. Uloga Matice hrvatske ..... 12**

**3.6. Izbor studenta prorektora ..... 12**

**3.7. Protunacionalistička kampanja ..... 13**

**3.8. Štrajk studenata ..... 15**

**4. Slom hrvatskog proljeća ..... 16**

**4.1. Politička sječa u Karađorđevu i reakcije u Hrvatskoj ..... 16**

**4.2. Studentski prosvjedi ..... 17**

**5. Hrvatsko političko iseljeništvo ..... 20**

**6. Odnos jugoslavenskih vlasti prema političkim zatvorenicima ..... 28**

**7. Najistaknutije žrtve politički motiviranih sudskih progona ..... 32**

**8. Zaključak ..... 49**

**Popis izvora i literature ..... 50**

**Sažetak ..... 51**

# 1. Uvod

Hrvatsko proljeće, naziv za reformno razdoblje u hrvatskoj politici, društvu i kulturi, posebno je obilježeno legitimiranjem hrvatskoga nacionalnog identiteta i traženjima koja iz njega proizlaze. Prve naznake reformnoga gibanja u političkom životu SR Hrvatske bile su uočljive već 1966. nakon Brijunskoga plenuma i potpisivanja Protokola između SFRJ i Svete Stolice. Vodstvo SKH, u kojem su M. Tripalo i S. Dabčević-Kučar, uz hijerarhijski eksponiranoga V. Bakarića, počeli obnašati rukovodeće dužnosti, brzo je, nakon vala kritike protiv nezakonitih postupaka u tajnoj policiji i poboljšanja u odnosima između države i Katoličke crkve, otvorilo raspravu unutar partijskih foruma o nizu do tada tabuiranih tema – od bilance SFRJ do međunacionalnih odnosa u Hrvatskoj. U takvim okolnostima objavljena je i Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika (1967), koja je bila svojevrsni povijesni uvod u Hrvatsko proljeće.

Kroz ovaj rad ću govoriti o montiranim političkim sudskim postupciima koji su uobičajeni u diktatorskim sustavima kao sredstvo za uklanjanje nepodobnih osoba. Postupci se vode pri neuvažavanju svih načela vladavine prava ili zakona i služe eliminaciji, obečašćenju i uništenju okrivljenika u javnosti. Zato su montirani procesi često inscinirani kao veliki medijski spektakl i služe zastrašivanju i discipliniranju postojećih i potencijalnih neistomišljenika.

Kritični stav prema vlasti, primjerice, optuživao se kao veleizdaja, špijunaža ili drugim sličnim optužbama. Druga varijanta je bilo izmišljanje kaznenih djela za koja se lažno optuživalo okrivljenika. Okrivljenici praktički nemaju mogućnost za obranu a priznanja koja su obično dobivena na početku procesa iznuđena su pod ucjenama ili nakon mučenja. Presuda je u većini slučajeva bila već unaprijed donesena. Optužnica se očitavala na polemičan način i presude su uglavnom bile teške.

# 2. Stanje u Jugoslaviji pred početak hrvatskog proljeća

Sve do 1959. komunističke vlasti uspijevale su se pohvaliti visokim razvojnim stupnjem gospodarstva i ekonomskom učinkovitosti investicija. U ožujku 1961., na temelju oportunističkih vizija samoupravljanja, pokrenuta je gospodarska reforma čija je glavna ideja bilo davanje veće samostalnosti poduzećima. Poduzeća su tada počela dijeliti visoke osobne dohotke bez povećanja produktivnosti. U isto vrijeme pada proizvodnja zbog pomanjkanja sirovina jer su inozemni krediti bili nerazvojno potrošeni. Također dolazi do prevelike opterećenosti zbog promašenih investicija i velikog deficita uzrokovanog velikim uvozom, a malim izvozom. Tako u proljeće 1961. dolazi do prvog većeg otpuštanja radnika, prvi put nakon rata i prvi put u jugoslavenskom socijalizmu. Reforma je zaustavljena 1961. te počinje gospodarska stagnacija koja će trajati 3 godine.[1]

Nova reforma provedena je u srpnju 1965. i uključivala je tridesetak zakona i novi petogodišnji plan od 1966. godine. Bio je to najozbiljniji pokušaj korjenite reforme jugoslavenskog gospodarstva čiji je temeljni cilj bilo poštivanje ekonomskih kategorija i jače uključivanje u svjetsku ekonomiju. Ovom reformom stvoren je legalni okvir za ‘‘tržišni socijalizam’’. Međutim reforme su bile praktički neuspješne te su pogoršale društvene i regionalne razlike. Monolitno društvo jednakosti zaostalog agrarnog društva sve se više pretvaralo u mnogo slojevitije društvo različitih interesa. Na površinu izbijaju razlike između zaostalih seoskih sredina i dinamičnih proletaritziranih urbanih sredina, a regionalne razlike otkrivaju različite interese pojedinih područja.

Neravnomjerna podjela nerazvijenih područja među republikama intenzivirala je sukob interesa među republikama. Tako je ova reforma najteže pogodila nerazvijene republike, a na njoj su najviše inzistirale razvijene republike Hrvatska i Slovenija. Od 1965. do 1967. godišnja stopa rasta industrijske proizvodnje pala je sa 12% na 1%. Poljoprivreda je još više stagnirala, a pala je i stopa zapošljavanja. Mnoga poduzeća nisu se mogla održavati na tržištu, jer nisu mogla svoju robu plasirati na strana tržišta, a uskoro je nastupio pritisak uvozne robe. Potom su krenula otpuštanja, a veliki val gospodarske emigracije krenuo je u

[1] Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 330. i 331.

zapadnu Europu. Već 1971. reformna načela su napuštena, a idućih 15 godina prestalo se inzistirati na uvođenju tržišnog gospodarstva.[2]

## 2.1. Otvaranje nacionalnog pitanja

Tijekom šezdesetih godina prošloga stoljeća dolazi i do sve snažnijeg otvaranja nacionalnog pitanja. Uspostavljanjem komunističke vlasti u novoj Jugoslaviji, iskazivanje nacionalne pripadnosti gotovo je potpuno potisnuto iz javnosti. Uz to, federalizam je postao samo državna forma koja je trebala poslužiti zadovoljenju zahtjeva za nacionalnom suverenošću, a Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) uvela je novi politički unitarizam s komunizmom kao novom jugoslavenskom integracijskom ideologijom u kojoj je fenomen nacije kao ostatka klasnog društva dobio drugorazredno značenje. Suverenost republika ograničila je centralizirana KPJ uz pomoć najviših političkih i državnih tijela te ih svela na izvršne organe vlasti. Politička i financijska moć usredotočena je u Beogradu.

Osim potiskivanja nacionalnog, komunisti su inzistirali i na jugoslavenstvu kao nadnacionalnom pojmu. Unatoč tome vodstvo Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) nije uspijevalo nametnuti jugoslavensku naciju. Nacionalno pitanje kao predmet spora u javnosti prvi se puta pojavilo prilikom štrajka rudara u Trbovlju početkom 1958. godine. Između ostaloga, štrajk je potaknut uvjerenjem da je Slovenija u neravnopravnom odnosu prema ostalim republikama. Ubrzo je održana tajna sjednica Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (IK CK SKJ) na kojoj je konstatirana podjela prema različitim nacionalnim interesima. Spomenuti štrajk i slične sporove komunističke vlasti skrivale su od javnosti i tek će za nekoliko godina izbiti u prvi plan.

## 2.2. Političke borbe između reformista i centralista

Početkom šezdesetih godina i hrvatsko komunističko vodstvo jasno se opredijelio po pitanjima mogućnosti spajanja nacija. Na jednoj sjednici Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (IK CK SKH) 1963. upozoreno je da su učenja o jugoslavenskoj naciji, o unitarizmu i centralizmu, kao tobožnjim nositeljima integracije, reakcionarna shvaćanja. Rečeno je da treba inzistirati na činjenici da postoji više nacija, te naglašavati da je premalo demokracije, a previše centralizma.[3]

[2] Isto, str. 333. – 336.

[3] Isto, str. 339. – 342.

Jačanju republika najviše je zamaha dao *Ustav* od 7. travnja 1963. kojim su jače naglašena avnojevska načela i republike kao državno pravni subjekti. Praksa da se poštuje republički sastav u Saveznom izvršnom vijeću (SIV-u) upisana je u 226. članak Ustava, no federalističke snage prevladale su tek na Osmom kongresu SKJ 1964. kada je po prvi put utvrđena struktura republičke zastupljenosti članova Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (CK SKJ), a novi statut uvodi pravilo da se republički kongresi Saveza komunista (SK) održavaju prije saveznih. Osmi kongres bitan je jer je to bio prvi kongres nakon rata na kojemu se govorilo o nacionalnim problemima i upozorilo na opasnost od unitarističkog ignoriranja gospodarskih funkcija republika.

Josip Broz Tito u svome referatu kaže: „Ja smatram da 8. kongres mora posvetiti punu pažnju međunacionalnim odnosima, ali ne zbog toga što nacionalno pitanje kod nas predstavlja problem... Sada se radi o daljenjem razvoju međunacionalnih odnosa...". Suprotno svojim prijašnjim afirmacijama jugoslavenstva, pa čak i poželjnosti asimilacije naroda u jugoslavensku naciju, Tito upozorava kako prijeti opasnost da se politika SKJ o međunacionalnim odnosima iskrivi i ističe da ima onih „koji smatraju da su u našem socijalističkom društvenom razvoju nacionalnosti već preživjele i da treba da odumiru [...] što pomalo sliči na asimilaciju i birokratsku centralizaciju, na unitarizam i dogmatizam [...] ukoliko se takvi pojedinci nalaze u Savezu komunista [...] njima nema mjesta u našem Savezu, jer su štetni".

O ekonomskoj samostalnosti jugoslavenskih naroda govorio je Edvard Kardelj koji kaže da „nacionalna ekonomska samostalnost [...] nije ni etatističko-administrativna kategorija, ni autarkija, niti pravo na nacionalistički egoizam, već specifičan vid samoupravljanja radnih ljudi. Znači, u odnosima među narodima treba primjeniti uz određene modifikacije, isti princip koji važi za socijalističke ekonomske odnose među ljudima, to jest da svaki narod ima pravo i realnu mogućnost da živi i da se razvija u skladu s rezultatima svoga rada [...] i da nikakva snaga izvan njega samog [...] ne može raspolagati plodovima njegova rada."[4]

## 2.3. Novosadski dogovor

Kada govorimo o otvaranju nacionalnog pitanja treba se dotaknuti jezika. Jezik je bio najizrazitiji simbol nacije pa su pitanja jezika, države i republika, posebno na hrvatskom i

[4] Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., str. 471.

srpskom govornom području, uvijek bila mnogo više od lingvističkih rasprava. Najvažnija stvar koja se dogodila po pitanju jezika, a važna je za nastanak hrvatskog proljeća, svakako je *Novosadski dogovor* postignut na temelju sastanka hrvatskih i srpskih jezikoslovaca u Novom Sadu od 8. do 10. prosinca 1954. Tema je bila hrvatskosrpski jezik. Sastanak se dogodio na poziv redakcije *Ljetopisa Matice srpske*, a njime je u deset točaka konstatirano da je to jedan jezik koji ima dva izgovora, ijekavski i ekavski, da se u nazivu moraju istaknuti oba njegova sastavna dijela te da su ravnopravna oba pisma, latinica i ćirilica.[5]

## 2.4. Pad Aleksandra Rankovića

Događaj koji svakako treba spomenuti je i smjena Aleksandra Rankovića 1966. godine. Tijekom šezdesetih godina vodeći se komunisti počinju svrstavati u dvije struje: reformiste i dogmate. Reformiste je predvodio E. Kardelj, a dogmate A. Ranković.[6]

Ranković je bio veoma moćan čovjek. Kao organizacijski sekretar Centarlnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ) trajno je u rukama imao mehanizam Partije, a kao osnivač Odjeljenja za zaštitu naroda (OZNA) te Uprave državne bezbednosti (UDBA) i njen dugogodišnji šef i ministar unutrašnjih poslova, postao je kultna ličnost pripadnika tajne policije koja mu je bila vjerna.[7] Na A. Rankovića računali su oni koji se nisu slagali s privrednom reformom i većom samostalnošću republika te demokratizacijom. J. Broz Tito stao je na stranu reformatora, dakle E. Kardelja.

Nisu poznati svi glavni motivi Titove odluke da se udari na centar državne sigurnosti i na A. Rankovića kao glavne osobe dogmatskih i unitarističko-centralističkih snaga. Tito je znao da bi status quo s vremenom ugrozio i federaciju kakvu je stvarao i stvorio. Osim toga on je i mijenjao svoja stajališta: uoči nove godine 1953. govorio je o želji da se stvori jugoslavenska nacija, a 1964. na 8. kongresu rekao je da unitaristima nema mjesta u SKJ. Tito je vjerojatno bio svjestan da bi njegova pasivnost, koja bi dopuštala da se centralistička državna struktura slobodno i trajno reproducira, s vremenom i njega maknula ili ga pretvorila u svoj instrument.

Udar na A. Rankovića bio je veoma delikatan i težak pothvat, a Rankovićeva svijetla komunistička prošlost (stekao je najveće zasluge u razbijanju četništva i hvatanju njihovog

[5] Radelić, Z., *n. dj.*, str. 347. i 348.

[6] Isto, str. 360.

[7] Bilandžić, D., *n. dj.*, str. 491.

vođe Draže Mihajlovića 1946.) i moćna pozicija u vrhu vlasti tražila je smjelost, odlučnost i lukavstvo kao i uvjerljive argumente za njegovu smjenu. Uz to što je bio stup centra vlasti, A. Ranković bio je samozatajan, bez pisanih radova o svojim političkim razmišljanjima. Nije bio ni sličan Kardelju, koji je proizvodio goleme traktate, eseje, članke, tako da bi rigorozna staljinistička istraga mogla napisati tomove knjiga o njegovu socijaldemokratskom „revizionizmu".

Sukobi se intenziviraju kada je A. Ranković na Trećem plenumu CK SKJ u veljači 1966. oštro napao reformu i tvrdio da ona favorizira razvijene republike. Josip Broz Tito u svom je govoru poprilično zakukuljeno kritizirao Rankovića, a Vladimir Bakarić kritizirao je rad partijske organizacije. Kako bi riješio tako delikatnu situaciju, Tito se odlučio na stvaranje afere da bi se stvorio alibi za brzo onesposobljavanje protivnika. Tako je na sjednici IK CK SKJ, kao i na 4. plenumu CK SKJ 1. srpnja 1966. na Brijunima, vodećim jugoslavenskim komunistima „otkrio" da se UDBA izdigla iznad SKJ, a u prilog tome podastro im je priču o prisluškivanju državnih i partijskih dužnosnika, ali i lažnu priču da je i on osobno prisluškivan.

Na 4. plenumu CK SKJ A. Ranković isključen je iz političkog života dok se njegov pad doživljavao u Hrvatskoj kao nacionalna pobjeda nad srpskim hegemonizmom. U Srbiji, dogodilo se suprotno, neki su Rankovićevo smjenjivanje i poraz konzervativaca doživjeli kao srpski nacionalni poraz. Pad Rankovića utjecao je na širenje slobode, ponajprije sa stajališta političkog i psihološkog učinka u javnosti.[8]

[8] Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, str. 364. i 366.

# 3. Tijek hrvatskog proljeća

## 3.1. Objava *Deklaracije*

Ako se u kronologiji neki događaj ili datum može smatrati formalnim početkom hrvatskog proljeća, onda je to bez ikakve dvojbe objavljivanje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Tekst *Deklaracije* konačno je oblikovan i prihvaćen na sjednici Upravnog odbora Matice hrvatske, 9. ožujka 1967., a objavljen je ubrzo potom u tjedniku *Telegram*. *Deklaraciju* su potpisale sve bitne kulturne i znanstvene ustanove Republike uz glasove mnogih istaknutih pojedinaca, među kojima je bio i Miroslav Krleža, tada najpoznatije i najutjecajnije ime hrvatske književnosti. U trenutku davanja suglasnosti, Krleža je bio čak i član Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH).

Po svome značenju i cilju, *Deklaracija* istodobno je bila znanstveni, kulturni i politički dokument, kojim se zahtijevao ravnopravan položaj hrvatskog jezika u ondašnjoj jugoslavenskoj federaciji. *Deklaracija* je zatražila da se Ustavom federacije utvrdi i zajamči da su u njoj ravnopravna četiri jezika, srpski, hrvatski, slovenski i makedonski te da se u javnom životu i svim drugim javnim sferama u Hrvatskoj osigura dosljedna upotreba hrvatskog jezika, i imenom i sadržajem, onako kako ga je hrvatska jezikoslovna znanost normirala nakon odbacivanja *Novosadskog dogovora*.[9]

## 3.2. Reakcije u javnosti na *Deklaraciju*

Nakon objavljivanja teksta *Deklaracije* u medijima i javnom životu pokrenuta je velika hajka na nju i njene potpisnike. Optužnicu najbolje je sažeo V. Bakarić koji je izjavio: „*Deklaracija* je neprijateljski akt". U kampanji protiv *Deklaracije* u Hrvatskoj najviše se istaknuo Miloš Žanko koji je s Antunom Biberom po tadašnjim zagrebačkim općinama držao zapaljive govore. Zbog svoga angažmana u *Deklaraciji* najoštrije je napadan Miroslav Krleža. U javnosti se čak tražilo da se njegova djela počnu javno spaljivati kako bi se iskazao „sav pravedan gnjev''. Unatoč tome, M. Krleža nije povukao svoj potpis s *Deklaracije*, već se odrekao članstva u Centralnom komitetu (CK). U krugu srpskih književnika pripremljen je i objavljen odgovor pod nazivom *Predlog za razmišljanje*, a tražio je izbacivanje latinice iz

[9] Šentija, Josip, „Hommage Hrvatskome proljeću'', *Hrvatski iseljenički zbornik 2006.*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2006., str. 47. i 48.

Srbije i uvođenje ekavice u jezik Srba u Hrvatskoj i Bosni Hercegovini. Unatoč hajci, *Deklaracija* je veliki pomak u hrvatskome društvu jer je po prvi puta ostvaren ne baš zanemariv prostor slobode mimo partije i politike.[10]

## 3.3. Pitanje položaja Hrvatske u SFRJ

Sljedeći važan iskorak bilo je savjetovanje općinskih sekretara Hrvatske u CK SKH 28. i 29. svibnja 1968. godine kada su otvorena brojna pitanja o položaju Hrvatske u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ). Sredinom šezdesetih godina u Jugoslaviji, počeo je proces liberalizacije, ali i sučeljavanja različitih koncepcija samoupravljanja i federalnog sustava u državnom i partijskom vodstvu. S obzirom da je napuštena politika strogog nadzora javnosti, proširenjem javnog djelovanja mimo SK i njezinih pomoćnih organizacija, poput Socijalističkog saveza radnog naroda (SSRN) i sindikata, probijaju se dotadašnji čvrsti okviri partijskog nadziranja političkog djelovanja. Na političku pozornicu stupile su nevladine struje.

U javnim raspravama o demokraciji i decentralizaciji naglašavala su se dva temeljna pitanja, demokracija i ravnopravnost jugoslavenskih naroda. Socijalistička Republika Hrvatska (SRH) bila je vrlo jakih protucentralističkih tendencija. U jugoslavenskom sukobu između pobornika federalizma i pobornika centralizma, u Hrvatskoj se demokracija prije svega razumijevala kao proširenje autonomnih prava hrvatskoga naroda i jačanje socijalizma, a ne kao borba za liberalno-demokratske ideje. Već prema onome što se isticalo u republikama, napose u Hrvatskoj i u Srbiji, otkrivaju se bitne razlike u Jugoslaviji.

Za razliku od Srbije, u kojoj se razgovori vode o demokratizaciji političkog života, ali ne o širenju republičkih nadležnosti, prvenstvo u Hrvatskoj imaju težnje republika da se što više gospodarski osamostale. Otvorena pitanja ravnopravnosti Hrvata u kulturi, jeziku i gospodarstvu, i s time povezan zahtjev za decentralizacijom Jugoslavije, mnogi su shvatili kao zahtjev za odvajanje Hrvatske iz Jugoslavije. Takvo širenje republičkih nadležnosti shvatili su ne samo protivnici hrvatskog proljeća, nego i neki njegovi pristaše, iako to nisu nigdje javno izrekli.[11]

Mimo službenih foruma, ali sa sve većim utjecajem na njihove odluke, Hrvatska i Srbija stalno su se uspoređivale. U Srbiji su hrvatsko vodstvo sumnjičili da razbija

[10] Kastratović, Drago, *Proljeće moderne Hrvatske*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2002., str. 49., 53., 57., 58. i 60.

[11] Radelić, Z., n. dj., str. 380.

Jugoslaviju, a u Hrvatskoj su upravo Srbija i Srbi bili označeni kao nositelji politike razbijanja Jugoslavije, ali na temelju velikosrpstva. U povjerljivima razgovorima među Hrvatima, često su se spominjale teze da su Srbi zauzeli sve važnije položaje, a da se Hrvati zbog Nezavisne Države Hrvatske (NDH) diskriminiraju. Najviše se govorilo da su Hrvati zapostavljeni u sudstvu, policiji i vojsci. Osim toga, još su dvije teze prevladale: teza da režim želi uništiti hrvatsku posebnost, njegovu kulturu, napose jezik, i da je Hrvatska gospodarski izrabljena.

Mnogi su procjenjivali da se izrabljivanje provodi putem investicijskih fondova kojima upravlja vlada u Beogradu, u kojoj prevladavaju Srbi, a da se fondovi najviše pune iz hrvatskih izvora. Međutim, nasuprot tome, među Srbima u Hrvatskoj bila je raširena tvrdnja da su gospodarski zapostavljeni srpski ustanički krajevi. Uz to, među njima bilo je rašireno uvjerenje da su Srbi vodeća nacija i da imaju najveće zasluge za Jugoslaviju.

Zahtjev za jačanje hrvatske autonomije među komunističkim reformatorima i jugoslavenskim federalistima postavlja se javno. Na dnevnom redu svih političkih razgovora bili su neravnomjeran razvitak, prelijevanje zarade među republikama, procjenjivanje uloge države ili drugih centara u gospodarstvu i problemi u funkcioniranju tržišta. Nakon reforme banke su, umjesto države, postale glavni izvor investicija. S obzirom da nisu bile decentralizirane, iz Hrvatske su stizala upozorenja da je reforma ojačala moć Beograda i njegov nadzor nad gospodarstvom, a ne da se smanjila. Ekonomisti su se žalili da Hrvatska gubi velik dio svojih prihoda, a povjesničari su uporno podsjećali na podređenost Hrvatske prije rata. To je, dakako, osim važnih povijesnih ocjena u službi historiografije, u javnosti trebalo izazvati i izravnu asocijaciju sa suvremenošću i dati poticaj što jačem zalaganju za što veću autonomnost.

Upravo ova pitanja otvoreno se postavljaju na spomenutom Svibanjskom savjetovanju. Hrvatski komunisti pokrenuli su mobilizaciju javnog mijenja, tražeći podršku svojim političkim i ekonomskim zahtjevima. Zahtijevali su da se centralizirani savezni kapital iz beogradskih banaka i izvoznih poduzeća prenese na republička poduzeća. M. Tripalo postavio je pitanje politike „čistih računa''.[12] Dok je u Hrvatskoj platforma IK CK SKH prihvaćena kao pozitivan pokušaj ekonomske političke stabilizacije Hrvatske i Jugoslavije, u ostalim republikama reakcije su uglavnom bile negativne. S jedne strane hrvatsko vodstvo optuženo je za nepoštivanje odluka saveznih organa i pokušaj nametanja vlastitog političkog mišljenja

[12] Isto, str. 380.-381.

drugima, a s druge za izazivanje političke krize zbog javnog iznošenja alarmantnih podataka kojima se narod potiče na nezadovoljstvo i izlazak na ulicu.

Između 1967. i 1968. dolazi i do prihvaćanja prve grupe amandmana kojima je promijenjen Ustav iz 1963., a čije su promjene najavljivane još krajem 1965.[13] Prvim amandmanom obnovljeno je Vijeće naroda, dok se trećim amandmanom federaciji oduzima pravo investiranja, osim po posebnim zakonima, ali za svaku investiciju posebno. Te su izmjene učinjene s ciljem da se osigura potrebno sudjelovanje republika i pokrajina u obavljanju funkcija federacije kako bi se postigla puna ravnopravnost među narodima i narodnostima.

## 3.4. Deseta sjednica CK SKH

CK SKH je na 10. sjednici u trodnevnoj raspravi, osudom unitarističkog jugoslavenstva i saveznoga centralizma, dao novi snažan zamah dotadašnjim tendencijama jačanja hrvatske državnosti i nacionalnog identiteta. Na osnovi toga odmah je dobila epitet povijesnog događaja. Bitna je novost u političkom djelovanju bio televizijski prijenos sjednice. Politika SKH, o kojoj su građani relativno malo znali jer se prije kreirala na zatvorenim sjednicama hrvatskog i jugoslavenskog vrha, sada je preko TV ekrana ušla u dom svakoga građanina. Ona se, zbog prirode konflikta s unitaristično-centralističkim snagama, pretvorila u sjednicu oblikovanja političke platforme o položaju Hrvatske u Jugoslaviji i o predstojećoj reformi federacije.[14]

Prije održavanja 10. sjednice Hrvatsku i hrvatsko vodstvo napadao je Miloš Žanko, potpredsjednik savezne skupštine. M. Žanko zalagao se za to da se pored borbe protiv birokratsko-etatističkog unitarizma, vodi i borba protiv nacionalizma i šovinizma u vlastitim nacijama te za jugoslavenski socijalistički patriotizam, kao i razvoj internacionalističke svijesti o pripadnosti socijalističkoj zajednici radnih ljudi u Jugoslaviji. O tome je objavio seriju članaka u *Borbi*. Prva je izašla u veljači 1969. pod nazivom *O listu koji nije ni hrvatski ni književni*, a druga u studenom iste godine pod naslovom *U toj (nacionalističkoj) ludosti ima sistema*. Prema mišljenju M. Tripala, ta se serija uklopila u smišljenu unitarističku kampanju protiv hrvatskog vodstva. Deseta sjednica završena je jednoglasnom osudom M. Žanka i

[13] Tripalo, Miko, *Hrvatsko proljeće*, Globus, Zagreb, 1990.str. 143.

[14] Bilandžić, D., n. dj., str. 557.

unitaristično centralističkih snaga. Tito je telefonski intervenirao da se u zaključcima sjednice, uz osudu Žanka, nadoda i jedna rečenica o osudi „onih snaga koje stoje iza Žanka".

Implikacije politike usvojene na 10. sjednici CK SKH bile su veoma značajne za političke odnose i sudbinu Jugoslavije. Ocjenu da je unitarizam glavna politička opasnost, Savez komunista Hrvatske (SKH) nije prije toga uskladio sa savezima komunista drugih republika, što je značilo da se vjerojatno po prvi put u povijesti KPJ-SKJ razmatraju osnovni problemi i odnosi na razini samo jednog dijela SKJ. Zbog toga glavne su ocjene te sjednice primljene s nepovjerenjem većeg dijela jugoslavenske javnosti, a dobile su vrlo oštru kritiku, pa i neprijateljski stav unitarista u Hrvatskoj i Jugoslaviji. O 10. sjednici raspravljalo se i na sjednici proširenog Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ na Brijunima, održanoj od 16. do 18. ožujka 1970. Za razliku od Edvarda Kardelja i Cvijetina Mijatovića, koji su bili kritični prema njenin zaključcima, Tito je bio suzdržan, ali je ipak izrekao neke pohvale.[15]

## 3.5. Uloga Matice hrvatske

Važnu ulogu u hrvatskom proljeću odigrala je i Matica hrvatska (MH). Matica je 1970. godine prihvatila program u kojem je proglasila pravo i dužnost da se brine o ekonomskim i političkim pitanjima. Prema izjavama njenih vodećih članova, organizacija je radila na buđenju nacionalne svijesti i drugom hrvatskom preporodu, na oslobađanju Hrvatske od potlačenosti i eksploatacije. U vrlo kratkom razdoblju, do kraja 1971., godine povećala je svoje članstvo na oko 50 000 tisuća članova. Imala je 55 ogranaka i 18 povjereništava, a u osnivanju je bio još 31 ogranak.

Nakladni zavod Matice hrvatske tiskao je oko 300 knjiga godišnje, ali prenositelji njezine politike bili su njezini mnogobrojni časopisi od koji su najvažniji bili *Hrvatski tjednik* i *Kolo*. *Hrvatski tjednik* pokrenut je 16. travnja 1971. u nakladi od 35 000 primjeraka, a 34. broj, koji nije izašao, naručen je u 180 000 primjeraka. Na četvrtoj konferenciji SKH, održanoj u srpnju 1971., započela je protunacionalistička kampanja, a jedna od odluka bila je da se spriječi ograncima Matice hrvatske da djeluju u tvornicama.

## 3.6. Izbor studenta prorektora

U kasnu jesen 1970. i hrvatski studentski pokret dobio je svoje jasnije obrise. Na sveučilištu u Zagrebu prvi put je uvedeno mjesto studenta prorektora. Za prvog studenta

[15] Radelić, Z., n. dj., str. 438.

prorektora u prosincu 1970. Skupština Sveučilišta izabrala je Ivana Zvonimira Čička. I. Z. Čičak, koji je u javnosti slovio kao klerikalac i deklarirani hrvatski nacionalist, pobijedio je Damira Grubišu, koji je bio kandidat SK. Neki su osporavali valjanost izbora, ali rektor dr. sc. Ivan Supek priznao je izbore. Time je formalno rođen studentski pokret. Uskoro, 4. travnja 1970., smijenjeno je vodstvo Saveza studenata Zagreba i izabrano novo na čelu s Draženom Budišom. Nakon toga je za predsjednika Saveza studenata Hrvatske izabran Ante Paradžik. Istodobno na čelo Saveza omladine Hrvatske došao je Ivan Vrkić. Pokazat će se da su ti događaji bili iznimno važni.

Zaredali su se masovni susreti s osnovnom idejom o nacionalnoj ravnopravnosti i što većoj hrvatskoj autonomnosti. Sa susreta 12. svibnja 1971., kojem je prisustvovalo oko 1 000 studenata, Ustavnoj komisiji upućen je prijedlog da se devize ustupe onima koji ih ostvaruju, da se obuka u Jugoslavenskoj narodnoj armiji (JNA) obavlja na jeziku republike gdje su stacionirane i da četvrtine vojnika služe u svojoj republici. Vodstvo SKH nije znalo kako se nositi s podrškom studentskom vodstvu pa se nakon Četvrte konferencije SKH u srpnju 1971. i pokrenute protunacionalističke kampanje u studentske domove trebalo primati samo pod partijskim nadzorom. Sredinom rujna ta je kampanja zaustavljena.[16]

## 3.7. Protunacionalistička kampanja

Predsjedništvo SKJ u travnju 1970. najavilo je i drugu grupu amandmana kojima je promijenjen *Ustav* iz 1963. Ustavni amandmani, prihvaćeni u Saveznoj skupštini 30. lipnja 1971., uveli su načelo da se suverena prava ostvaruju u republikama, odnosno u pokrajinama, a u federaciji samo ona koja se *Ustavom* izričito i uz suglasnost svih konstitutivnih federalnih elemenata utvrde. Suženo je nadnacionalno obilježje tijela federacije, a federacija je trebala postati ono oko čega se republike suglase. Tako su u jugoslavenski socijalistički sustav uvedeni konfederalni elementi, konsenzus s pravom veta i pariteta. Krajem šezdesetih u hrvatskoj se javnosti sve više upozorava na nužnost reforma u Jugoslaviji, ali dolazi i do nacionalističkih ispada.

Prema tvrdnjama S. Dabčević-Kučar, J. Broz Tito zbog toga je otvoreno zahtijevao da se izvrše uhićenja nekih najistaknutijih oporbenih prvaka, ali ona je to odbijala. Ipak nakon prihvaćanja ustavnih amandmana, prema britanskim diplomatima, V. Bakarić i S. Dabčević-Kučar jasno su rekli da više ne žele trpjeti šovinističke ispade.

[16] Radelić, Z., n. dj., str. 439.

Na Četvrtoj konferenciji SKH 12. i 13. srpnja 1971. odlučeno je da se započne s protunacionalističkom kampanjom. Na otvorenoj sjednici Predsjedništva Gradskog komiteta Saveza komunista Hrvatske (GK SKH) Zagreb 23. srpnja 1971. iz SKH isključeni su Š. Đodan, gospodarski tajnik Matice hrvatske, i M. Veselica, savezni zastupnik, profesori Sveučilišta u Zagrebu. Međutim. Već sredinom rujna ta je kampanja zaustavljena.

Tijekom 1971. do J. Broza Tita dolaze i upozorenja da Srbi stražare po selima od straha pred napadima Hrvata, što je 4. srpnja 1971. na sjednici Izvršnog komiteta CK SKH spočitavano vodstvu SKH. Međutim, već nakon tri mjeseca, nakon vojnih manevara *Slobode,* u listopadu 1971., u govoru u hotelu Plitvice, sam J. Broz Tito demantirao je istinitost tih priča, i to na temeljnu prethodnih razgovora s vodstvima općina iz Karlovca.[17]

Česte i radikalne promjene odnosa J. Broza Tita prema hrvatskom vodstvu govore o tome da se vođa Jugoslavije i jugoslavenskih komunista dugo kolebao i tražio pravo rješenje za izlazak iz krize i zadovoljavajuću reformu Jugoslavije. Već u pripremama 17. sjednice proširenog sastava Predsjedništva SKJ na Brijunima, održane od 28. do 30. travnja 1971., J. Broz Tito pred E. Kardeljem, V. Bakarićem i M. Tripalom prijetio je vojskom i smjenjivanjima republičkih vodstava i uhićenjima najekstremnijih nacionalista u svakoj republici. Na sjednici je bio izvršen posebno jak pritisak na vodstva Srbije i Hrvatske, pri čemu je, po svemu sudeći, prednjačio E. Kardelj.

Taj je sastanak, prema uvjerenju M. Tripala, bio i prekretnica u odvajanju V. Bakarića od hrvatskog vodstva. S jedne strane, dolazio je pritisak iz Hrvatske za radikalnijim promjenama, a s druge strane, u Srbiji se širila rezerviranost prema ustavnim promjenama. Tada je Tito nudio M. Tripalu vodeću ulogu u sređivanju stanja u Hrvatskoj, ali to je Tripalo odbio.

Na sastanku s hrvatskim vodstvom 4. srpnja 1971. Tito je ponovno prijetio vojskom, spominjući šovinizam i divljanje ustaša. Slušao je izlaganja pripadnika dvaju suprotstavljenih skupina. Članovi Izvršnog komiteta CK SKH Jure Bilić, Ema Derossi Bjelajac, Milka Planinc i Jelica Radojčević podržali su njegovu negativnu ocjenu stanja, a Srećko Bijelić, Dragutin Haramija, Savka Dabčević-Kučar, Marko Koprtla, Ivan Šibl i Mika Tripalo dali su drugačiju ocjenu, s upozorenjem ne samo na nacionalističke, nego i na unitarističko-centralističke i staljinističke snage. Nakon žestoke kritike na početku sastanka i povlačenja pred argumentima većine na kraju sastanka, Tito je za vrijeme službenog posjeta Zagrebu, gdje mu je 8. rujna

[17] Isto, str. 383. i 384.

1971. priređen masovan doček, u hotelu Esplanade izrazio oduševljenje stanjem i dao otvorenu podršku vodstvu. Nakon nedavne prijetnje vojskom i smjenama, ocjenama o istupanju ustaša, Tito je iznenadio tvrdnjom da je netočno da u Hrvatskoj cvate šovinizam. Štoviše otvoreno je podupro sve zahtjeve hrvatskog vodstva.

## 3.8. Štrajk studenata

U prilog hrvatskom političkom vodstvu koje je zagovaralo reforme nije išao ni studentski pokret. U Hrvatskoj je raslo nezadovoljstvo, a radikalizirani studenti održali su veliki zbor 29. listopada 1971., na kojemu je pred tisuću prisutnih Hrvoje Šošić predlagao prijem Hrvatske u Ujedinjene narode (UN). Iako je studentsko vodstvo već bilo uvjereno da M. Tripalo i S. Dabčević-Kučar nemaju snage da se izbore za svoju politiku, ipak su odlučili da im štrajkom iskažu potporu.

Glavni zahtjev bio je iskazan u paroli „Hrvatskoj njezine devize". Unatoč tome što je vodstvo CK SKH molilo studente da prekinu štrajk da bi mogli J. Brozu Titu pokazati da vladaju stanjem, štrajk je izbio 22. studenog 1971. Podržalo ga je i Predsjedništvo Matice hrvatske u sastavu Šime Đodan, Ljudevit Jonke, Vlatko Pavletić, Petar Šegedin i Franjo Tuđman. Prema izvješćima britanskih diplomata oko 2 000 studenata, kojima se nisu pridružili kolege u Rijeci i Osijeku, počelo je bojkotirati predavanja. Zahtijevali su preispitivanje raspodjele inozemnog priljeva u Jugoslaviju, što je i bio zahtjev vodstva SKH.[18]

[18] Isto, str. 447.

# 4. Slom hrvatskog proljeća

## 4.1. Politička sječa u Karađorđevu i reakcije u Hrvatskoj

Kad je J. Broz Tito ocijenio da mora prekinuti daljnje produbljivanje krize, sazvao je sastanak s hrvatskim političkim vodstvom u Karađorđevu 30. studenog 1971. Iscrpljujuća sjednica trajala je do 1. prosinca 1971. Od 19 sudionika iz Hrvatske čak 11 ih je bilo na strani hrvatskoga vodstva, a 8 na strani J. Broza Tita. Nakon dvodnevnoga razgovora sastanak je završio bez zaključka. Štoviše, nije bilo rečeno ni to da će se na 21. sjednici Predsjedništva SKJ, koja je slijedila odmah 2. prosinca 1971., a na kojoj su prisustvovala i komunistička vodstva iz ostalih republika, raspravljati o SKH. Međutim, s obzirom na to da su svi sudionici iz ostalih republika imali pripremljene i napisane govore u kojima su podržali osudu hrvatskog vodstva, očito je da je sve bilo prije dogovoreno.

Unatoč tomu, u početku nije bilo potpuno jasno da će doći do smjenjivanja. Štoviše GK SKH Zagreba dao je podršku vodstvu SKH 5. prosinca 1971. Ipak, već sutradan je 67 starih komunista, nekad vodećih kadrova u Hrvatskoj, poslalo pismo podrške J. Brozu Titu, zahtijevajući smjenjivanje odgovornih zbog „nacionalističkih i ostalih antisocijalističkih tendencija" u Hrvatskoj. Potpisivanje su organizirali. Anka Berus, Antun Biber Tehek i Zvonko Brkić. Tek na sastanku Izvršnog biroa CK SKJ 8. prosinca 1971., isto tako u Karađorđevu, J. Broz Tito zatražio je ostavke S. Dabčević-Kučar i P. Pirkera, dok ju je M. Tripalo sam dao.

Na 23. sjednici CK SKH 11. do 12. prosinca 1971. prihvaćene su ostavke predsjednice CK SKH Savke Dabčević-Kučar, sekretara IK Pere Pirkera, člana IK Marka Koprtle, člana CK Janka Bobetka i primljena na znanje ostavka koju je M. Tripalo podnio J. Brozu Titu na sve funkcije u SKJ i SFRJ. Kasnije su ostavke na članstvo u CK SKH podnijeli još i Dragutin Haramija, Ivo Bojanić, Božo Novak i Andrija Dujić. Do siječnja 1972. smijenjeno je ili je dalo ostavke oko 400 pristaša vodstva SKH. Smjene su zahvatile utjecajna imena iz političkih, vojnih, diplomatskih i novinarskih krugova Hrvatske.[19]

Zbog odluke J. Broza Tita studenti su planirali prosvjede podrške M. Tripalu i S. Dabčević Kučar u vrijeme 23. sjednice CK SKH 12. prosinca. Međutim, Zagreb je već noć prije bio prepun policijskih patrola koje su kružile gradom i glavnim trgom. Osim toga, i

[19] Isto, str. 451. i 452.

vojska je bila spremna na intervenciju. Generali su već potkraj studenog bili u Karađorđevu i tamo dobili instrukcije. U pripremi za pokret prema Zagrebu bila su tri puka: Banjalučki, Varaždinski i Zagrebački, napose vojska u Jastrebarskom i Dugom Selu. Časnicima je bila podijeljena municija pa su bili spremni za moguće nerede i izvan vojarni.

## 4.2. Studentski prosvjedi

Na buntovno raspoloženje studenata posebno je utjecao reprint letka iz 1912. s tekstom Augusta Cesarca *Naša konačna riječ* u izdanju Predsjedništva Saveza studenata Zagreba i poziv da 12. prosinca dođu pred zgradu CK SKH na Šetalištu Karla Marksa, današnje Prisavlje, radi podrške vodstvu. Sjedište CK SKH bilo je okruženo velikim brojem policajaca, a svi putevi do njega bili su blokirani. Policija je angažirala 1700 policajaca iz mnogih središta Javne sigurnosti SRH, ali i Bosne i Hercegovine. Tijekom dana i navečer izbijaju incidenti na Trgu Republike, današnjem Trgu bana Josipa Jelačića, i nekim drugim mjestima u gradu. Tijekom dana uhićeno je 26 osoba, većinom studenata. Idućeg dana izbile su manifestacije u domovima *Nine Marković, Stjepana Radića* i *Cvjetno naselje*.

U večernjim satima veće skupine dolazile su na Trg Republike, na kojem je, kao i u njegovim prilaznim ulicama, bilo mnogo policajaca. Navečer se okupilo od 4000 do 5000 tisuća ljudi. Demonstrantima, koji su izvikivali podršku vodstvu SKH i palili tisak, upućivana su upozorenja da se raziđu. Privedene su 93 osobe, protiv kojih su podnesene 32 prekršajne i 3 kaznene prijave, dok je ostalih 58 demonstranata pušteno. Studentski domovi stavljeni su pod nadzor policije da bi se spriječio bilo kakav oblik prosvjeda. Unatoč tome po domovima su se održavale manifestacije te izvikivale parole i postavljani plakati podrške S. Dabčević-Kučar i njenim istomišljenicima. Prorektor I. Z. Čičak, predsjednik Saveza studenata Zagreba D. Budiša i potpredsjednik Saveza studenata Zagreba G. Dodig uhićeni su u noći sa 11. na 12. prosinac.

Predsjednik Saveza studenata Hrvatske A. Paradžik naknadno se sam prijavio. I 14. prosinca na Trgu su ponovno izbili neredi s oko 5000 sudionika. Privedeno je 103 izgrednika, protiv 85 podnesena je prekršajna prijava, a protiv 2 kaznena prijava. Nekoliko dana kasnije, u noći sa 16. na 17. prosinca, policija je upala u jedan od studentskih domova gdje je uhićeno 240 osoba. Prema policijskom *Brojčanom prikazu privedenih osoba za vrijeme nereda na Trgu Republike i kontrolom u studentskim domovima*, privedeno je 866 sveučilištaraca, od koji je 475 prekršajno kažnjeno zatvorom, izgonom iz Zagreba ili novčano. Protiv 35 osoba

podnesene su kaznene prijave. Zagrepčani nisu odobravali policijske intervencije, ali se nitko nije usudio javno pobuniti.

Nakon što 1970. i 1971. nitko nije osuđen zbog delikta političkog mišljenja, pred kraj 1971. i početkom 1972. zaredala su se uhićenja. Akcija je počela 11. siječnja 1972. Izvršeno je stotine pretresa po stanovima i radnim mjestima. Pretražene su prostorije Matice hrvatske, Nakladnog zavoda Matice hrvatske, *Hrvatskog tjednika*, *Hrvatskog gospodarskog glasila*, Društva ekonomista, Društva pravnika, Ekonomskog instituta i *Encyclopedie moderne*. Provjereno je svih 50 000 tisuća članova Matice hrvatske. Uhićeno je 189 osoba, a zadržano u pritvoru 138 osoba. Izvršni komitet CK SKH osnovao je dvije radne skupine: u prvoj sastavljenoj od stručnjaka za sudske procese, bili su Jure Ivezić, Josip Hrnčević i Vlado Ranogajac, a njihov savjetnik bio je Josip Blažević.

Druga skupina imala je zadaću koordinirati rad i obavještavati javnost. Članovi te skupine bili su Ante Josipović, član Izvršnog komiteta CK SKH, Mirko Bilić, sekretar za informiranje u Izvršnom vijeću SRH, Ivica Krizmanić, djelatnik RTV Zagreb, Bogumil Zuccon, okružni javni tužilac i Mane Trbojević, sudac Okružnog suda u Zagrebu, pred kojim će se kasnije odvijati i suđenja. Jedan od zaključaka bio je da se od velikog broja mogućih okrivljenika izdvoji samo jedna manja skupina krivaca, kojima će se suditi. Udar je Maticu hrvatsku zahvatio u cjelini, jer njezin Upravni odbor nije pristao na pojedinačne ostavke, na tzv. „unutrašnju diferencijaciju'', kao što je sugerirao CK SKH. Kolektivnu ostavku uredništvo *Hrvatskog tjednika* podnijelo je 7. prosinca, a Izvršni odbor Matice hrvatske podnio je ostavku 11. prosinca 1971. Na kraju je i Upravni odbor Matice hrvatske 20. prosinca donio odluku o obustavi *Hrvatskog tjednika* i o svojoj kolektivnoj ostavci. Iz vodstva Matice hrvatske uhićeno je 11 osoba. Od studentskih vođa osuđeni su na zatvor zbog „zločina protiv države'' I. Z. Čičak, D. Budiša, A. Paradžik i G. Dodig s još desetoricom studenata.[20]

Nad S. Dabčević-Kučar provedena je partijska istraga pred komisijom na čelu s Mirkom Mećavom, članom CK SKH. Iz CK SKJ isključena je 8. svibnja 1972., istog dana kao i M. Tripalo, P. Pirker i M. Koprtla. Pokušaj da se sudi visokim dužnosnicima SKH, zaustavljen je intervencijom J. Broza Tita. Iz javnog života isključeni su, marginalizirani ili osuđeni na zatvorske kazne mnogi koji su objavljivali u glasilima Matice hrvatske ili drugim glasilima ili su se, pak, isticali u studentskom pokretu.

[20] Isto, str. 453. i 454.

Najvažniji su bili Bruno Bušić, novinar, Šime Đodan, sveučilišni profesor, Srećko Freundlich, novinar, Ante Glibota, član uredništva *Hrvatskog gospodarskog glasnika,* Vlado Gotovac, glavni urednik *Hrvatskog tjednika*, Ljudevit Jonke, sveučilišni profesor, Neda Krmpotić, novinarka, Vlatko Pavletić, književnik i sveučilišni profesor, Petar Šegedin, književnik, Hrvoje Šošić, sveučilišni profesor, Franjo Tuđman, povjesničar i smijenjeni ravnatelj IHRPH-a, Marko Veselica, sveučilišni profesor i smijenjeni član Predsjedništva SSH, i Vladimir Veselica, sveučilišni profesor. Sudovi i tužiteljstva bili su nesamostalni. J. Broz Tito na Predsjedništvu SKJ i Karađorđevu 2. prosinca 1971. izjavio je da se suci ne trebaju držati zakona „kao pijan plota", dakle da oni koji dijele pravdu ne mogu gledati samo na zakonske paragrafe, nego nečije postupke i riječi moraju promatrati u političkom kontekstu.

Jasno je da su u postupcima u političkim predmetima od pokretanja policijske istrage do sudske presude o svemu odlučivale političke institucije, i to na više razina. Prema volji Izvršnog komiteta CK SKH uhićenja je objavila združena politička i kriminalna policija, odnosno SDS i SJS. Uhićenja su imala dvije faze: najprije su kazneno djelo utvrdila partijska tijela, točnije Predsjedništvo SKJ i CK SKH, koja su zaključila da je izveden kontrarevolucionarni napad na državno i društveno uređenje Jugoslavije, a nakon toga su se prikupljali dokazi.[21] Podaci o isključivanju iz SKH nisu pouzdani.

Partijska je statistika iskazala da je u razdoblju od 1968. do 31. prosinca 1973. skinuto s evidencije 28 726 članova, od kojih 25051 u 1972. Međutim broj članova nije bitno smanjen: 1971. – 214 614, 1973. – 210 339, jer su primljeni novi. U razdoblju od 1950. do 1990. policijska i sudska represija u Jugosalviji bile su najoštrije upravo 1972. Tako dok je u tri godine – 1969., 1970. i 1971. – bilo 1449 krivičnih djela, u šest mjeseci 1972. bilo ih je 3 606 ili 15 puta više u jednom mjesecu. Na Hrvatsku se odnosilo 2 289, Bosnu i Hercegovinu 828, užu Srbiju 163, Vojvodinu 137, Kosovo 41, Sloveniju 87, Makedoniju 31 i Crnu Goru[22]

[21] Isto, str. 456.

[22] Bilandžić, D., n. dj., str. 656.

# 5. Hrvatsko političko iseljeništvo

Hrvatsko političko iseljeništvo nakon Drugog svjetskog rata imala je tri emigrantska vala. Prvi izbjeglički val bio je odmah nakon propasti NDH i egzodusa njezine vojske 1945., odnosno tijekom uspostave nove komunističke države - Jugoslavije. Taj, do tada najveći emigracijski val, bio je vezan uz ustaški pokret i državni aparat NDH i uz osobe koje su mu pripadale ili osobe koje su simpatizirale ustaški režim. Zbog straha od osvete pred partizanskim snagama veliki broj Hrvata, vojnika i civila, bježi na Zapad kako bi spasio vlastiti život. Nakon višegodišnjeg boravka u izbjegličkim logorima Austrije i Italije, očekivali su useljenje i trajno utočište u zemljama Južne Amerike, ponajprije u Argentini. Taj izbjeglički val stalno se nadopunjavao novim prebjezima, koji su uz političke razloge bili uvjetovani željom za boljitkom zbog teške ekonomske situacije u domovini, ali i zbog rodbinskih poziva razdvojenih obitelji.[23]

Drugi iseljenički val od 1965. do 1970. bio je rezultat više nego loše gospodarske politike. Od kraja rata po nekim je procjenama Jugoslaviju napustilo oko 800 000 osoba, najviše iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Zbog toga su neka mjesta sasvim opustjela, što je poprimilo razmjere egzodusa. *Radnici na privremenom radu u inozemstvu* rasuli su se diljem svijeta, od Zapadne Njemačke gdje ih je bilo najviše, zatim Austrije, Francuske, skandinavskih zemalja, do prekomorskih, Južne Amerike, SAD-a, Kanade i Australije, koje su se zahvaljujući jeftinoj intelektualnoj i fizičkoj radnoj snazi gradile i ostvarivale veliki gospodarski prosperitet. Otvorivši granice prema Zapadu i dopustivši liberalniji odlazak u inozemstvo, Jugoslavija se riješila velikog broja nezaposlenih osoba, ali što je najvažnije i potencijalnih nezadovoljnika i protivnika svog režima.

Bakarić taj zastrašujući odljev mladih i najsposobnijih hrvatskih građana, najvećim dijelom intelektualaca, cinično je nazvao „našim udjelom u međunarodnoj podjeli rada", zanemarujući činjenicu da svako „gastarbajterstvo" znatno više šteti zemlji iz koje dolazi nego što joj koristi. Međutim, najveću korist od tih „gastarbajtera" ili *radnika na privremenom radu u inozemstvu* imala je država jer su slanjem deviza uzdržavali režim koji je bio kriv za masovan odlazak Hrvata na rad u inozemstvo. Iseljenički val i masovni odlazak iz

[23] Jandrić, Berislav, *Stajališta Hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu Hrvatskoj reviji*, Časopis za suvremenu povijest, 2, 2003, str. 442.

domovine, najviše Hrvata, izazvala je loša državna ekonomska politika, odnosno propale gospodarske reforme koje su trebale učiniti veliki zaokret u gospodarstvu i za koje je jedino Hrvatska bila spremna i za njih se borila.

Treći val političkog iseljavanja i to najmlađeg naraštaja, nastao je nakon sloma Hrvatskog proljeća potkraj 1971. i tijekom 1972. Taj posljednji iseljenički val, izazvan političkim zastrašivanjem, progonima, terorom i strogim zatvorskim kaznama za sudionike nacionalnog pokreta u Hrvatskoj, bio je razlog što je hrvatsko političko iseljeništvo u to vrijeme postala jedna od najbrojnijih u svijetu. Veliki broj političkih procesa nad intelektualcima, djelatnicima iz kulturnog i javnog života Hrvatske bili su svakodnevna pojava tijekom 1972. Hrvatska javnost, a najviše iseljeništvo, pažljivo je pratila suđenja u domovini protiv radnika, pisaca, književnika, profesora i drugih. U čitavom komunističkom razdoblju hrvatsko političko iseljeništvo bilo je „tabu" tema o kojoj se malo pisalo ili skoro ništa. Ako se ipak nešto pisalo, bilo je režimski, isključivo na stajalištima službene komunističke politike i ideologije, nihilistički, protunacionalno, tendenciozno ili krivotvoreno, a autori i čitatelji bili su podvrgnuti državnoj represiji.[24]

Nezadovoljna komunističkim režimom nakon 1945., hrvatsko iseljeništvo našlo je utočište diljem svijeta, stvarajući organizacije čiji je jedini cilj bio rušenje komunističkog režima u Jugoslaviji i stvaranje demokratske i samostalne države Hrvatske. Odgovornost za masovno iseljavanje ponajviše Hrvata snosio je isključivo komunistički režim, kojega su smatrali centralističkim i velikosrpskim, a s njime oni hrvatski komunisti koji su nosioci toga režima i koji brane njegovu politiku na čelu s Titom i Bakarićem.

Hrvatsko političko iseljeništvo, koje su činili svi socijalni slojevi, prije svega inteligencija, diljem svijeta brojnim je akcijama poput pisanja memoranduma, nota, protesta stranim vladama i državnicima, manifestacijama i demonstracijama željela iznijeti svjetskoj javnosti zatiranje demokracije i slobode, a posebno upozoriti na represiju komunističkog sustava prema političkim neistomišljenicima u domovini. To je bio vrlo odgovoran i zahtjevan posao. Željeli su naglasiti, i to s pravom, da hrvatski narod kao i ostali narodi svijeta ima pravo na svoju vlastitu državu, povijest, nacionalna obilježja, kulturu, a ponajprije na svoj materinji, hrvatski jezik. Bijegom i odlaskom iz domovine prevladalo je među njima čvrsto zajedništvo, posebno zbog jezičnih prepreka i egzistencijalnih potreba, kao i zbog političkog opredjeljenja, borbe za hrvatska prava i rušenja nedemokratskog komunističkog režima u

[24] Isto, str. 442.

domovini. Ipak nije sve bilo idilično, postojala je i velika heterogenost organizacija i pojedinaca, posebno u političkom spektru. Unatoč tome hrvatsko iseljeništvo sebe nije smatralo „legitimnim predstavnikom hrvatskog naroda", te je smatrala da hrvatski narod treba „dobiti mogućnost da na demokratski način izabere svoje predstavništvo i napokon uzme sudbinu u svoje ruke"[25]

Našavši se u inozemstvu, radi ostvarenja svojih ideja, organizirali su kulturne, društvene, radničke, vjerske udruge, saveze, odbore, bratstva, društva i grupe, vrlo često međusobno suprotstavljene u viđenju političke situacije u domovini kao i u izboru metoda djelovanja. U početku je u zemljama u kojima su boravili njihovo djelovanje bilo prikriveno, apolitično, prije svega prosvjetno, znanstveno, kulturno ili karitativno. Vrlo organizirani centri djelovanja političke emigracije iz Hrvatske bili su u Argentini, Australiji, Aziji i Južnoj Africi, Kanadi, SAD-u, kao i u zapadnoj Europi; Austriji, SR Njemačkoj, Švicarskoj, Francuskoj, Engleskoj, Italiji, Švedskoj i Španjolskoj. Međutim, osnovni cilj tih organizacija bilo je rušenje komunističkog režima u domovini. Pod nazivnikom „hrvatsko", velik broj iseljeničkih organizacija imao je različite planove i programe kako to organizirati i izvesti, kako ostvariti neovisnu i slobodnu državu Hrvatsku.

Za ostvarenje željenog cilja birale su se različite metode, od akademskih do ekstremnih - diverzantskih. Kao što je rečeno, među hrvatskim iseljeništvom diljem svijeta dolazila je do izražaja velika heterogenost političkih ideja i aktivnosti glede ustaštva, Ante Pavelića i NDH. Neke od tih organizacija imale su samo jednu ideju, obnovu - NDH. Ustaška emigracija nastavila je slaviti simbole povezane s NDH, na zadovoljstvo i uz pomoć mnogobrojnih ubačenih špijuna - provokatora, zahtijevajući njenu obnovu. Naime, oružane akcije tih emigrantskih organizacija i pojedinaca nailazile su na oštru osudu i prosvjede vlada i građana, a predstavljale su ozbiljan problem za zemlje u kojima su poduzimane. Inače, oružane akcije izvođene su u zemlji od druge polovice 1945., a u inozemstvu od 1962. Jedna od najpoznatijih oružanih akcija bilo je ubojstvo jugoslavenskog ambasadora u Švedskoj Vladimira Rolovića kojega su ubila dvojica mladih hrvatskih iseljenika– Miro Barešić i Anđelko Brajković – u jeku hrvatskog proljeća, u proljeće 1971.[26]

Sa sigurnošću se može tvrditi da je hrvatsko iseljeništvo što se tiče političkoga gledišta bilo podijeljeno na raznolike grupacije, ideje i metode djelovanja, ali je imalo jedinstven cilj -

[25] Isto, str. 443.

[26] Vukušić, Bože, *Tajni rat Udbe protiv hrvatskoga iseljeništva*, Klub hrvatskih povratnika iz iseljeništva, Zagreb, 2002., str25-28; Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2003., str. 343.

ostvarenje samostalne Hrvatske. Usitnjavanje iseljeništva na male grupe, kao i suprotnosti u metodama djelovanja, nije neuobičajena i bilo je prisutno kod svih emigracija svijeta. Važno je istaknuti da je hrvatsko iseljeništvo za razliku od emigracije drugih država, s gledišta tadašnje komunističke vlasti bilo najveća, najorganiziranija, najdjelotvornija, najogorčenija i najprotjeranija opasnost. Komunistički režim priznao je to na 10. sjednici CK SKH održanoj 15. do 17. siječnja 1970. u Zagrebu.

Govoreći o hrvatskoj emigraciji, Vladimir Bakarić rekao je: „Hrvatsku još nešto karakterizira. Ona ima najveću i najgoru emigraciju. Najveću po broju, pa kad izuzmemo staru emigraciju, imade najveću političku emigraciju iz vremena ovoga rata. I najgoru po tome što nitko nije tako surov, tako neprijateljski raspoložen od svih drugih emigracija kao naše emigracije prema Jugoslaviji. Razloge za tu žestinu, taj karakter te emigracije neću spominjati. Oni datiraju iz žestoke klasne borbe u toku rata unutar same Hrvatske i raznih političkih sukoba poslije rata. Ne bi trebalo ovdje možda ni da spomenem da smo u Hrvatskoj bili u razlaganju nacije i preformiranju na nove klasne osnove vrlo žestoki, možda smo u to ulazili u najnezgodnije vrijeme i da je zato i ta ogorčenost tako velika i emigracija tako velika."

Dakako, Bakarić nije želio ulaziti u strahote i stradavanja Hrvata u Bleiburgu, Kočevskom rogu i na križnom putu. Bile su to odmazde i pokolji najviše prema Hrvatima, koji su na bilo koji način bili vezani uz NDH ili su simpatizirali NDH, odnosno bili protiv komunističke vlasti. Bez velike javne angažiranosti hrvatskog iseljeništva nitko u svijetu ne bi znao za progone, traume iz prošlosti i šikaniranja kojima su najviše bili izloženi Hrvati. To je bio razlog zašto je ona željela o svojim opravdanim hrvatskim zahtjevima na sve načine, ne birajući sredstva, izvijestiti Zapad koji je jedini mogao pomoći.[27]

Kada govorimo o hrvatskom iseljeništvu, vrlo važan čimbenik njegovog političkog djelovanja bila je činjenica da hrvatski iseljenici sve do 1960. zemlju napuštaju ilegalno. Po dolasku u inozemstvo ova se emigracija počinje okupljati oko poslijeratne političkog iseljeništva te se postupno politizira pojačavši na taj način, u prvom redu brojčano, snagu i utjecaj poslijeratnog iseljeništva. Poslije 1960. godine i u sedamdesetim godinama u inozemstvo se iseljavalo legalno s putovnicom i organizirano preko Zavoda za zapošljavanje na osnovi sklopljenih, međudržavnih ugovora ili neorganizirano u vlastitoj organizaciji. Ova emigracija nije bila izravno politički povezana s hrvatskim političkim iseljeništvom, ali ona je

[27] Jandrić, B., n. dj., str. 445. i 446.

živjela zajedničkim iseljeničkim životom s prethodnom emigracijom i zajednički je istupala u svim društvenim, a pogotovo športskim aktivnostima, pa je tako doprinijela stvaranju jedinstvenog hrvatskog iseljeništva.

Hrvatski iseljenici, s većim ili manjim simpatijama ili otklonom prema ustaškom pokretu i Anti Paveliću, diljem svijeta bili su organizirani u pokrete, saveze, bratstva, zajednice itd. To su: Hrvatski oslobodilački pokret, Hrvatski demokratski odbor, Hrvatski demokratski savez, Hrvatsko narodno vijeće, Hrvatsko revolucionarno bratstvo, Hrvatski narodni odbor (Jelićevci), Hrvatski narodni otpor (Luburićevci), Hrvatska republikanska stranka, Hrvatski revolucionarni pokret, Hrvatski domobran, Hrvatski državotvorni pokret, Hrvatski demokratski odbor, Hrvatsko križarsko bratstvo, Hrvatsko revolucionarno bratstvo, Hrvatski revolucionarni oslobodilački pokret, Hrvatsko vijeće obrane, Hrvatska narodna fronta, Hrvatska republikanska zajednica, Hrvatska obrana, Savez hrvatske ujedinjene mladeži, Ujedinjeni Hrvati Njemačke, Tajni ustaški revolucionarni pokret, Hrvatsko narodno vijeće itd.

To su samo neke od mnogobrojnih iseljeničkih organizacija koje su ujedinjavale Hrvate u težnji za rušenjem komunističke vlasti u domovini. Djelovanje tih organizacija, kao i osoba koje su ih osnovale, u početku je teklo pod statusom „politički progonjenih osoba" ili „političke opozicije" iz Jugoslavije. Organiziranost i aktivnost hrvatskog političkog iseljeništva očitovala se izlaženjem velikog broja listova, periodičkih publikacija koju je pokretala, financirala i ispisivala prije svega hrvatska inteligencija na hrvatskom jeziku i na drugim jezicima svijeta. Ona je uvelike pridonijela popularizaciji imena „Hrvatska", prihvaćanju ideje o samostalnoj Hrvatskoj kao i svega onoga što je svojom baštinom, kulturom i poviješću Hrvatska predstavljala. Mnoge od tih publikacija imale su u onom vremenu i sredini značajnu ulogu, dok u općem kontekstu kulturne baštine Hrvatske nisu imale neko značajnije mjesto, osim u lokalnom smislu.

Dakako, bilo je vrlo teško zapadnjacima objasniti kako je netko Hrvat, a ne Srbin iako je iz Jugoslavije. Naime, zahvaljujući državnoj, srpskoj propagandi i srpskim „kadrovima" tijekom niza godina, Jugoslavija je u svijetu doživljavana kao Srbija i obrnuto. Odlučujuću ulogu u tome imala je i jugoslavenska diplomacija i njezino osoblje u kojoj je bilo samo nekoliko veleposlanika hrvatske nacionalnosti, najčešće u manje značajnim državama.[28]

[28] Isto, str. 447

Svaka od navedenih hrvatskih organizacija, a bilo ih je puno više, s raznim ideološkim i političkim opredjeljenjima, uvjerenjima i ciljevima, svoje ideje širila je raznim novinama, biltenima, glasilima, časopisima, kalendarima, mjesečnicima i lecima, a tiskarska djelatnost bila je proširena diljem svijeta. Neke od najznačajnijih su: *Croatia* - kulturnopolitički list Hrvata izbjeglica (Fermo), *Croatia* – časopis Hrvatskog narodnog otpora (Paris), *Croatian news and information from Croatia* (London), *Bilten,* Hrvatske demokratske i socijalne akcije (Rim), *Bilten*, Hrvatski narodni odbor u Europi (Rim, Münster), *Glas Hrvata Tasmanije* (Tasmanija), *Drina* - vjesnik Hrvatskih oružanih snaga (Madrid), *Hrvatska* - centralni list Hrvatskog oslobodilačkog pokreta (Buenos Aires), *Hrvatski dom* - emigrantski list Australije, *Hrvatska gruda* - organ hrvatskih oslobodilačkih boraca za domovinu i emigraciju (Washington), *Hrvatski bilten* (London), *Hrvatski dom* (Liege, Melbourne), *Hrvatska borba, Hrvatska država, Hrvatska gruda*, *Hrvatska misao*, *Hrvatska smotra*, *Ognjište, Sloboda*, *Hrvatska revija*, kulturno-književni tromjesečnik (Buenos Aires), *Hrvatska luč* (Hallstahammar), *Hrvatska volja*, glasilo Hrvata na Orijentu (Damask), *Hrvatski putokaz, Hrvatska straža, Hrvatska riječ, Hrvatska sloboda*, *Hrvatska zora* (München), *Hrvatski put, Hrvatski glas* (Toronto), Informativni bilten, *Nova Hrvatska* (London), Informativni vjesnik, Bulletin, Mjesečnik hrvatskih prosvjetnih i dobrotvornih društava, *Mlada Hrvatska* - Glasilo hrvatskog demokratskog odbora u Europi, *Hrvatski radnik* - emigrantski list (Göteborg, Paris), *Hrvatski dom* (Švicarska), *Viesti hrvatskog narodnog odpora* (Australija i New Zeland), *Vjesnik* - organ Hrvatskog narodnog vijeća (Cleveland), *Vjesnik* - *Hrvatski oslobodilački pokret* (Ontario), *Uzdanica* - Glasilo hrvatske mladeži HOP /Hrvatski oslobodilački pokret/, i mnoga druga izdanja redovito su i opširno izvještavala, pisala, ali s različitih političkih gledišta i stajališta, o stanju i događajima u Hrvatskoj i Jugoslaviji, kao i o emigrantskim događajima, planovima i problemima u državama u kojima je emigracija djelovala.

Mnoga od navedenih glasila tajno su odašiljana u domovinu i vrlo često primateljima stvarala velike probleme s vlašću, a najčešće su primatelji završavali u sudskom procesu koji je ponekad rezultirao zatvorskom kaznom, posebno ako je primatelj bio hrvatski orijentiran ili pod emigrantskim, „neprijateljskim" utjecajem po rodbinskoj liniji pa je dobivena glasila osobno dalje dijelio. Iako je tadašnja vlast imala sve mogućnosti da na temelju zakonskih ovlasti zaplijeni i oduzme knjige i ostale tiskovine koje su stizale i na adresu Sveučilišne i nacionalne biblioteke u Zagrebu, to nikad nije učinila, već je prihvaćala objašnjenje „da je Biblioteka dužna skupljati i čuvati knjige i ostalu građu o Jugoslaviji i Hrvatskoj kao

povijesnu i dokumentacijsku građu bez obzira na njezinu ideološku i političku o orijentaciju". Jugoslavenske tajne službe u Armiji i policiji, koje su tijekom vremena mijenjale imena, imale su u organizacijskoj strukturi uprave i odjele specijalizirane da zaštite komunistički režim u borbi s emigracijom. Špijunaža, prisluškivanje, praćenje, otmice, potkupljivanje, zastrašivanje, ucjenjivanje bile su neke od metoda tadašnje države kojima se pokušalo ući u hrvatske emigracijske organizacije, centre, grupe kao i u rukovodstva u inozemstvu[29]

Najzloglasnija svakako je bila UDBA. U razdoblju od 1946. do 1990. jugoslavenske su tajne službe likvidirale 67 hrvatskih emigranata diljem svijeta, a osim toga izvršile su 29 neuspjelih atentata, 4 uspjele i 5 neuspjelih otmica. U tom razdoblju četvorica hrvatskih emigranata netragom su nestali. Prva poznata žrtva bio je dr. Ivan Protulipac, kojega je 31. siječnja 1946. u Trstu ubio pripadnik Ozne Đuro Benčić, ruskim pištoljem s prigušivačem. Bez sumnje, komunisti htjeli su odstraniti jednog od svojih najvažnijih i najsposobnijih protivnika, koji nije bio umiješan u ratnu politiku, dapače koji je bio progonjen od strane ustaškog režima.

O brutalnosti, mržnji i sadizmu Udbnih plaćenih ubojica najbolje govori slučaj obitelji Ševo. Stjepan i Rosemarie Ševo ubijeni su 1972. sa svojom devetogodišnjom kćeri Tatjanom za vrijeme godišnjeg odmora u San Dona de Piave, nedaleko od Venecije. Talijanske su vlasti odmah posumnjale da je ubojstvo djelo Udbinih agenata, što je u svojoj istrazi potvrdio šef kriminalističke policije u Veneciji dr. Salvatore Barba. I uz činjenicu da su svi tragovi u istražnom postupku upućivali na to da je ubojica bio Ševin znanac koji je glumio da dijeli s njima isto političko opredjeljenje, jugoslavenske vlasti odbile su dati privolu talijanskim pravosudnim tijelima da ga ispituju u vezi s ubojstvima. Naime, nakon ubojstva obitelji Ševo, ubojica se vratio u Jugoslaviju.

Počinjene Udbine likvidacije bile su dobro poznate zapadnodemokratskim vladama, što najbolje potvrđuje intervju koji je libijski predsjednik Gadafi dao uglednom njemačkom tjedniku „Der Spigel". Na konstataciju novinara toga tjednika: „ubojstva libijskih iseljenika koja se najvjerojatnije događaju u Njemačkoj ili Italiji naručena su iz Tripolija i gruba su kršenja slobode u tim državama", Gadafi je hladnokrvno rekao: „u ovom slučaju navest ću vam još jedan primjer. Tito je poslao agente u Saveznu Republiku Njemačku s mandatom da likvidiraju njegove hrvatske protivnike tamo, ali Titova reputacija u Njemačkoj ostala je i

[29] Isto, str. 445. i 446.

dalje netaknuta. Zašto se Titu dopušta, a meni ne? Čak štoviše, ja nisam, kao što sam vam već prije rekao, osobno naredio da se nekog ubije na stranom teritoriju".[30]

O Udbinim atentatima na političke protivnike Jugoslavije, posebno na Hrvate u Saveznoj Republici Njemačkoj, piše svjetski tisak poput *London Timesa* u prvom tjednu studenoga 1969.; *Los Angeles Times*, 2. studenoga 1969.; čak i beogradska *Ekonomska politika* od 12. svibnja 1969., koja otvoreno priznaje da jugoslavenska sigurnosna služba „ubija hrvatske emigrante i izvan državnih granica vrši egzekucije".

U ratu protiv pripadnika hrvatske političke emigracije Udba se služila i drugim metodama osim atentata, ponajprije psihološkim ratom. Strategija je bila vrlo jednostavna i uz popustljivost, često i otvorenu naklonost, zapadnih vlada davala je rezultate. Kako bi kompromitirala i omalovažila hrvatske političke djelatnike u njihovim novim domovinama, jugoslavenska je propaganda putem svojih diplomatskih predstavnika optuživala aktivne Hrvate kao pripadnike poraženih hrvatskih vojnih postrojbi koji su bili saveznici nacističke Njemačke i fašističke Italije.

Za one Hrvate koji su pobjegli iz Jugoslavije pedesetih godina dvadesetog stoljeća, za koje se nije moglo utvrditi da su bivši ustaški vojnici ili visoki dužnosnici u vladi poglavnika dr. Ante Pavelića, jugoslavenska propaganda imala je drugu taktiku. Političke emigrante poput Jakše Kušana, Gojka Borića, Tefka Saračevića, Tihomila Rađe, Branka Salaja, kao i poznate i utjecajne hrvatske političke djelatnike poput sveučilišnih profesora Bogdana Radice, Mate Meštrovića i drugih sa sličnim političkim pogledima koji su načelno bili antiustaški nastrojeni, jugoslavenske su vlasti nastojale diskreditirati i smanjiti im ugled u redovima hrvatskih iseljenika, upotrebljavajući teze V. Bakarića.[31]

[30] Čizmić Ivan, Sopta Martin, Šakić, Vlado *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., str. 417.

[31] Isto, str. 419.

# 6. Odnos jugoslavenskih vlasti prema političkim zatvorenicima

Trenutak u kojem je neka osoba bila optužena za djelo političkoga kriminala u komunističkoj Jugoslaviji značila je stvarnu prekretnicu u njezinu životu. U odnosu na ostale, politički osumnjičenik odmah je bio izložen potpuno drukčijem političkom, društvenom i pravosudnom tretmanu: vlast je prema njemu iskazivala veliko neprijateljstvo i izlagala ga je dodatnim pritiscima, šira sredina počela ga je zaobilaziti, što je bio prvi korak u procesu društvenog odbacivanja, a policijske, tužiteljske i sudske institucije podvrgnule su ga tretmanu u kojem je često dolazilo do flagrantnih kršenja zakonitosti i prava na pravično suđenje.

Nisu bili rijetki slučajevi da je politički osumnjičenik, odmah po primitku obavijesti o podizanju kaznene prijave, bio uhićen i zadržan u istražnom zatvoru bez prethodne odluke mjerodavne instance. U međuvremenu, posebice ukoliko se radilo o nekoj istaknutoj ličnosti, režim je alarmirao medije, u kojima su se ubrzo pojavili napisi u kojima su osobe optužene za djela političkoga kriminala tretirana kao zločinci, narodni i državni neprijatelji, čime im je na brutalan način kršeno ljudsko dostojanstvo i moralni integritet. Nije to nikad bilo slučajno, medijski napisi imali su jasan politički cilj. S jedne strane, običnim građanima ili javnom mnijenju čovjek koji je često bio tek optužen, prikazivao se kao stvarna društvena opasnost koja zaslužuje oštar tretman, najbolje u obliku dugotrajne zatvorske kazne.

S druge strane, cilj spomenutih članaka bilo je stvaranje ozračja pritiska na sudove i njihovu ionako gotovo nepostojeću neovisnost. Stvar je posebno dobivala na težini ukoliko su izjave u kojima su politički osumnjičenici unaprijed osuđivani iznosili visoki partijski i državni dužnosnici. Izjave koje su u tadašnjem tisku iznosili Jure Bilić, Josip Vrhovec ili Dušan Dragosavac mogu se dovesti u izravnu vezu s pokretanjem sudskih postupaka i izricanjem presuda Vladi Gotovcu, Franji Tuđmanu i Marku Veselici.

Politička osuda prije sudske presude bila je, jasno, u suprotnosti s jugoslavenskim zakonima koji sadržavaju presumpciju nevinosti u kaznenom postupku – nitko se nije smio smatrati krivim prije negoli je njegova krivica utvrđena zakonitim postupkom. Dok su politički moćnici mogli bez ikakvih sankcija i nesmetano vršiti pritisak na sudove – i putem medija i neformalnim načinima – dotle su političkom osumnjičeniku i (u većini slučajeva) osuđeniku stranice jugoslavenskog tiska bile nedostupne.

Dok su boravili u istražnom zatvoru, osobama osumnjičenim za djela političkog kriminala policija je pretraživala stanove i radne prostore. Politički motivirana neselektivnost istražnih organa poprimala je tijekom premetačina apsolutističke značajke: tako su kao dokazni materijal oduzimani privatni dnevnici, stručni rukopisi, izvaci iz tiska i osobna pisma.

Primjerice, Vladimiru Šeksu, koji je uhićen u prvoj polovici travnja 1981. pod optužbom da je počinio djelo „neprijateljske propagande“, osječka je policija u privatnom stanu oduzela Aktualna pitanja razvoja sustava samoupravljanja Mike Tripala, Pravilnik o načinu postupanja SJS-a, predmet Jakov Bukša u kojemu je bio branitelj i tri rokovnika (za godine 1979, 1980. i 1981). Osim toga i: sedam brojeva Hrvatskoga književnog lista, 26 brojeva Hrvatskog tjednika, Izvješće Matice hrvatske za 1970. godinu, drame Ivana Supeka te knjigu Izgon Mongola iz Hrvatske. U njegovim uredskim prostorijama zaplijenila je i četrdeset primjeraka Mjesečnika (glasila Hrvatskoga pravničkog društva) i nekoliko primjeraka djela Mile Budaka, iako su bili vlasništvo Emilije Petrović, osobe od koje je Šeks iznajmio ured.

Kako je ustanovio Rajko Danilović, policijsko-sudski progoni neistomišljenika bili su važna pomoć u ideološkoj borbi režima protiv političkih neistomišljenika jer su služili jasnu razgraničenja između politički poželjnog i legaliziranog i politički nepoželjnog i, dosljedno, nelegaliziranog djelovanja. Deklarirana svrha suđenja osobama optuženim za djela političkog kriminala bila je zaštita društvenog uređenja i sigurnosti zemlje. No brojni postupci, posebice istaknutim osobama, upućuju na drukčiji zaključak: pokazalo se da su sudski postupci u biti posljednja i stoga neizostavna poluga kojom je režim eliminirao sve političke i druge konkurentske programe te njihove nositelje.

Sudske presude su, dakle, bile način kojim je vlast dolazila do legalnosti osude nad političkim i drugim pretendentima, čime su osiguravale politički monopol komunista. Stoga se gotovo svi sudski procesi osobama optuženim za politički kriminal u komunističkoj Jugoslaviji trebaju smatrati montiranim političkim procesima. Takva ocjena ponajprije proizlazi iz njihovih temeljnih obilježja, a to su: pravna i statusna degradacija optuženog, eklatantna kršenja pravne zakonitosti i prava na pravično suđenje i uzimanje u obzir dokaznoga materijala koji je više negoli sumnjive vjerodostojnosti.

Iako su jugoslavenski zakoni izrijekom zabranjivali primjenu fizičke prisile ili psiholoških pritisaka, brojni iskazi i izjave optuženika (poput Tvrtka Miloša, Antuna Zinka, Đure Perice, Josipa Pemića i drugih) nedvojbeno upućuju na primjenu fizičke torture prilikom predistražnih i istražnih radnji. Prema tim izjavama, optuženici su se držali u tamnim i

vlažnim ćelijama, tukli pendrecima i udarali nogama, priključivali na užarene grijače, odvodili na navodna noćna „strijeljanja“ i prisiljavali na uzimanje psihofarmatika, a sve da bi se od njih iznudila „priznanja“. Navedene metode posebno su se rabile u slučajevima kada se radilo o optuženicima za kaznena djela nasilja ili terorizma.

Osoba optužena za djela političkog kriminala nije mogla računati ni na ravnopravan status njezina branitelja u odnosu na optužbu. Tendencija da se branitelj isključi iz etape neposredno uoči sudskog postupka posebno je izražena: onemogućavalo im se uključenje u ispitivanje svjedoka, zabranjivalo uvid u sudske protokole te na svaki način otežavao dodir s optuženima. Za razliku od političkih moćnika, sudaca i tužitelja, branitelji uglavnom nisu imali pristup medijima. Ako su i dobili poneki redak, uglavnom ih se ismijavalo i komentiralo u ironičnom tonu. Mediji su usto branitelje poistovjećivao s optuženicima, čime je prema njima također stvarano neprijateljstvo. Stoga su se rijetki odlučivali braniti političke osumnjičenike jer su se i oni nalazili pod pritiskom: oni koji su ipak odlučili pomagati i braniti političkog osumnjičenika stoga su i sami mogli snositi sankcije, poput gubitka posla i slično.

Prema odnosnim jugoslavenskim zakonima i propisima, politički zatvorenici trebali su se tretirati kao i svi drugi zatvorenici jer savezno zakonodavstvo nije poznavalo pojam političkoga kriminala, pa onda ni političkog zatvorenika. No, kao i u drugim slučajevima, jugoslavenska zbilja bila je sasvim drukčija od onoga što se proklamiralo: tretman političkih zatvorenika bio je daleko okrutniji od tretmana ostalih zatvorenika. Prema slovenskoj autorici Renati Salecl, jugoslavenski zatvori „najveći uspjeh“ postizali su upravo u „preodgoju“ političkih zatvorenika, koji su bili izvrgnuti stalnom nadzoru običnih kriminalaca te tako zastrašivani.

Dnevnički zapisi i druga sjećanja političkih zatvorenika danas su jedini javno dostupan ali i vjerodostojan izvor informacija o stanju u zatvorima komunističke Hrvatske. Prema tim izvorima, položaj političkih zatvorenika bio je ponižavajući: smješteni u neadekvatno opremljene prostorije s manjkavim sanitarnim i higijenskim uvjetima, kaznu su provodili u društvu običnih kriminalaca (često najtežega tipa) i pod stalnom prismotrom vlasti (koja se očitovala u cenzuri pisama i slično), a dodiri s obitelji i odvjetnicima bili su vrlo ograničeni.

U drugoj polovici 80-ih, a zbog snažna pritiska međunarodnih organizacija za ljudska prava poput Amnesty Internationala, dosta podataka počelo je ipak izlaziti u javnost. Kao najdojmljiviji primjer civilizacijskog anakronizma s pravom je istican Kazneno-popravni dom (KPD) u Staroj Gradiški. Čak i prema povjerljivoj informaciji nadležnog Republičkog

sekretarijata za pravosuđe i upravu iz studenog 1985. KPD Stara Gradiška bio je „najlošiji kazneno-popravni dom u SR Hrvatskoj i jedan od najlošijih u SFRJ“.

Opisi onih koji su njemu boravili daleko su precizniji. Tako će Šeks, u članku koji je njemačku javnost upoznao sa zatvorskim prilikama u Jugoslaviji, napisati: „Na osnovu vlastitih svakodnevnih osobnih utisaka, ispitivanja više od 200 robijaša i istraživanja ‘kolektivnog sjećanja’ robijaša, morao sam konstatirati da se vrijeđa ljudsko dostojanstvo zatvorenika, da se oni podvrgavaju ilegalnoj fizičkoj prinudi i ilegalnim mjerama zavođenja discipline, kao i to da su, kako politički, tako i drugi zatvorenici, stalno izloženi raznim mučenjima i ponižavanjima.“[32]

Mnogo bolje stanje nije bilo niti u KPD-u Lepoglava. Prema tekstu Janka Sarajlića iz Okučana iz 1986, koji je bio politički zatvorenik u tom zatvoru, najgore je bilo na IX. odjelu, „gdje osuđenici borave mjesecima u jednoj prostoriji 23 sata, sat šetnje. Moraju raditi u sobi gdje nema cirkulacije zraka, tu u istoj sobi seru, pišaju i jedu. To ne zna hrvatski narod niti ne smije znati. A batine svaki dan. (...) U paklu u Lepoglavi često sam puta pomišljao na svoju ženu i želio sam biti svinja, jedna obična svinja, koja se nalazi u svinjcu moje žene. Ta svinja ima jesti do sitosti, ima drugu prostoriju (obor), gdje može imati izlaz za vršiti nuždu. Ja to kao čovjek nisam imao.“ [33]

Postoje opravdane sumnje da je režim sve zatvorenike – pa tako i političke – koristio za neku vrstu prisilnoga rada za proizvodnju visokokvalitetnih proizvoda, koji su se onda izvozili na inozemna tržišta, pri čemu su zatvorske uprave tako zarađen novac zadržavale, zakidajući zatvorenike za zakonom im propisan dio. Prema svjedočenju osuđenika Vilima Bona, koji je u Staroj Gradiški proveo četrnaest godina, radna jedinica Sava, izvozila je velike količine robe na inozemna tržišta: zarada koju je radna jedinica ostvarila 1987. iznosila je 608.000 američkih dolara.[34] Treba napomenuti da izlaskom na slobodu „poseban“ tretman političkih osuđenika nije prestajao. Do kraja komunističke Jugoslavije bili su izlagani raznovrsnim oblicima postpenalne represije, poput zabrane istupanja u javnosti, uskraćivanja putnih isprava, nemogućnosti zaposlenja i slično.

[32] Mađor, Mirko, *Hrvatsko proljeće-Presuda partije,*Dom i svijet, Zagreb, 2003. str.185-196.

[33] Šošić, Hrvoje, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971.*, Školske novine, Zagreb, 1997. 38-39.

[34] Isto, str. 42.

# 7. Najistaknutije žrtve politički motiviranih sudskih progona

**Ivan Milas**

Rođen je u imotskom selu Zmijavcima 17. listopada 1939. Rođen je u netom uspostavljenoj Banovini Hrvatskoj. Pučku školu završio je u Zmijavcima, a gimnaziju u Imotskom. Zatim je upisao prvu godinu studija francuskoga jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, da bi svoje sklonosti otkrio u studiju prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu te diplomirao 1964.U jesen 1964. odlazi odslužiti vojni rok u Dugom Selu. Potom se kao pravnik zapošljava u Agrokombinatu u Zagrebu

Bio je predsjednik Udruženja društava pravnika u privredi Hrvatske, strukovne udruge pravnika u hrvatskom gospodarstvu (današnji Hrvatski savez udruga pravnika u gospodarstvu) i 1970. prelazi u Mesnu industriju PIK "Sljeme" u Sesvetama i postaje direktor Opće i kadrovske službe. Godine 1970. upisuje postdiplomski studij ekonomije na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Ivan Milas bio je blizak Marku Veselici i podržavao hrvatski politički pokret poznat kao Hrvatsko proljeće. Nakon 21. sjednice Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije u Karađorđevu održanoj 29. studenoga 1971. Josip Broz Tito odlučio je smjeniti hrvatsko komunističko vodstvo i provoditi politiku represije prema svima onima koji su razmišljali hrvatski.

Među uhapšenima i optuženima zbog tzv. "hrvatskog nacionalizma" 1972. nalazi se i Ivan. Proveo je od 2. rujna 1972. do 2. veljače 1973. šest mjeseci u istražnom zatvoru u Petrinjskoj ulici u Zagrebu. Igrom sudbine našao se zatvoren u ćeliji istog kata kao njegov punac, Vinko Borevković koji u veljači 1935. godine bio uhapšen kao sudionik Bune seljaka Brodskog posavlja (poznato kao Vrbsko-Ruščičke 20. veljače i Sibinjske žrtve 19. veljače 1935.) protiv uvođenja velikosrpske politike.

Sudac Okružnog suda u Zagrebu Vladimir Primorac pustio ga je da se brani sa slobode. Prije početka suđenja prebjegao je zajedno sa svojim bratom Tomislavom u Austriju prvog proljetnog dana, 21. ožujka 1973., preko graničkog prijelaza Šentilj/Spielfeld. Primorac je zbog svog načelnog stava, poštenja i integriteta sudačke profesije bio kažnjen izbacivanjem iz sudstva.[35]

[35] Mađor, M., n. dj., str. 45-46.

UDBA je na zagrebačkoj "špici" razglasila da je Milas ubijen na granici svjesno šireći dezinformacije među ljude kako bi obeshrablila disidente i simpatizere. Tako je dr. Franjo Tuđman u svojem osobnom dnevniku u nedjelju, 8. travnja upisao slijedeći zapis povodom posjete Sonje Đodan, supruge Šime Đodana:"Popodne Sonja. Šime i dalje slabo: piše joj očajna pisma da kraj i sam dolazi. Danas je osim toga i posebno bio u teškoj depresiji. Sreo se s Antom Todorićem koji mu je rekao da je Milas, koji je bio pušten iz zatvora (grupa Agrokombinata) nađen mrtav na granici kod Maribora. Pretpostavka: upriličeno ubojstvo… crnorukaška akcija na djelu."[36]

U Austriji, u izbjegličkom logoru Traiskirchen dobio je status izbjeglice u skladu s Ženevskom konvencijom (United Nations Convention relating to the Status of Refugees – CRSR). Jugoslavenski režim tražio izručenje, koji je austrijski Sud odbio.Presudom Okružnog suda u Zagrebu od 31. listopada 1975. u odsutnosti je osuđen na kaznu strogog zatvora u trajanju od dvije godine i šest mjeseci za četiri navodnih krivičnih [kaznenih] djela (Presuda u ime naroda!, K-111/73-162, 31.10.1975.):

"…izazivao i raspaljivao nacionalnu mržnju i razdor među narodima i nacionalnostima koje žive u Jugoslaviji, a iskorištavajući svoj položaj,…"

"…izazivao razdor među narodima koji žive u Jugoslaviji,…"

"…pozvao na otpor prema odlukama predstavničkih tijela i političko izvršnih organa koji su od značaja za zaštitu i razvitak socijalističkih društvenih odnosa, te zlonamjerno i neistinito prikazivao društveno-političke prilike u zemlji, …"

"… iznosio lažne vjesti u namjeri da izazove neraspoloženje i uznemirenje građana…"[37]

**Šime Đodan**

Šime Đodan rođen je 27. prosinca 1927. godine u selu Rodaljicama kod Benkovca od oca Jure Ninčevića Đodana, seoskog činovnika, i majke Marije (rođene Kamber). Za vrijeme okupacije prekida školovanje jer mu otac ne dopušta primiti svjedodžbu na talijanskom jeziku. Otac mu je poginuo u borbi protiv četnika kao partizan 1944. godine. Đodan od 1943. surađuje s NOP-om, a 1944. godine stupa u operativne jedinice NOV i POJ gdje ostaje do

[36] Isto, str. 50.

[37] Isto, str. 51.

kraja rata. U ratu je više puta ranjavan. Vršio je dužnost zapovjednika voda i komesara čete. Rat provodi i na vojnoj obuci u Karlovcu. Godine 1949. završio je vojno-političko učilište u Beogradu, a 1953. godine Višu vojnu akademiju topničkog smjera u Ćupriji. Kao poručnik služio je u Jugoslavenskoj ratnoj mornarici od 1944. do 1956. te u međuvremenu polazio i završio više razrede gimnazije u Zagrebu i Banjoj Luci. Napušta vojsku u činu poručnika.

Godine 1960. diplomira na Pravnom fakultetu u Zagrebu, a sljedeće je godine izabran za asistenta na Katedri za političku ekonomiju. Asistent postaje vrlo lako jer je imao odličnu pozadinu: sin poginulog borca, i sam partizan, član KPJ, odličan student, marljiv i ambiciozan. Za šest godina Đodan je izgradio zavidnu akademsku karijeru. Godine 1961. predavao je političku ekonomiju na zagrebačkom Pravnom fakultetu. Godine 1962. dobio je stipendiju za poslijediplomski studij i studij makroekonomije u Haagu. Pravne znanosti doktorirao je 1964., a ekonomske znanosti 1965. godine na zagrebačkom Ekonomskom fakultetu. Godine 1967. postaje sveučilišni docent.

Brijunski plenum i studentska previranja 1968. godine uvode Đodana u politiku, a punu politizaciju ostvaruje kao gospodarski tajnik i član predsjedništva Matice hrvatske u razdoblju Hrvatskog proljeća. Na Đodanu je Hrvatsko proljeće ostavilo veliki trag jer postaje javni političar i teoretičar gospodarske eksploatacije Hrvatske, čega će i postati žrtva 1971. godine. Inspiraciju za teze i teorije o eksploataciji Hrvatske u bivšoj Jugoslaviji tražio je i pronašao u predratnim djelima svog učitelja i mentora Rudolfa Bićanića. Posebno u njegovoj studiji i HSS-ovom političkom pamfletu iz 1938. godine Ekonomska podloga hrvatskog pitanja. U teorijsko-političkim polemikama koje su uslijedile sa Stipom Šuvarom u časopisima Kolo i Naše teme te dnevnom listu Vjesnik, Đodan je izrastao u jednog od glavnih ideologa masovnog pokreta iz 1971.

U tom razdoblju svoju teoriju i teorijske analize popularizirao je na javnim govornicama, masovnim mitinzima i tribinama cijele Hrvatske. O tome koliki je utjecaj Đodan imao na javnost govori i to što je sam Josip Broz Tito zatražio da ga se uhiti: "Vi stalno tu spominjete neke, imenujte ih, kao što su Đodan, Veselica i đavo da ih zna kako se zovu (...) Dajte, sakupite tu svu pisaniju, što oni izjavljuju, i lijepo dajte tu fasciklu tužiocu, pa neka on postupa. (...) Imate li vi namjeru da te ljude i na taj način onemogućite da dalje rovare? Nisam to ovdje čuo. Ja hoću konkretno da znam." [38]

[38] Šošić, H., n. dj., str.65.

Godine 1972. Đodan je uhićen, a istražni i sudski postupak trajao je do 1974. Osuđen je na šest godina zatvora (i četiri godine zabrane javnog nastupa), od kojih je punih pet odležao u zatvoru u Lepoglavi. U tom najtežem dijelu života krajnje se korektno ponio jedino njegov matični fakultet, i to tako da je Bogdan Zlatarić na zgražanje tadašnjih vlasti, napisao rješenje o mirovanju radnog odnosa za vrijeme istrage, koje je žrtvi političkog progona omogućilo neprekinuti tijek radnog staža i primanje plaće.

**Ivan Zvonimir Čičak**

Ivan Zvonimir Čičak rođen je 10. kolovoza 1947. godine u Zagrebu, kao četvrto od petero djece. Katolička je vjerska pripadnost njegove obitelji, u vremenu totalitarnog ateističkog komunizma, bitno odredila njegov životni put. Bio je to stalni sukob s režimom, koji je progonio pripadnike raznih vjerskih zajednica, imenujući ih jednim od glavnih neprijatelja vlasti, koja je kao „službenu religiju" propovijedala ateizam.

Osnovno školovanje završio je u Zagrebu. Gimnaziju također, ali uz određene probleme. Već kao maturant, u proljeće 1966., 14. travnja, na katolički Veliki petak, prvi je put uhapšen i saslušavan od UDB-e (jugoslavenske komunističke tajne policije) zbog aktivnosti u „podzemnim katoličkim krugovima". Radilo se o uobičajenoj praksi kojm je UDB-a razbijala vjeronaučne skupove i pjevačke zborove koji su u to vrijeme bili oblik okupljanja mladih katolika. U nedostatku dokaza, postupak protiv njega je obustavljen, medutim, 15. svibnja 1966., posljednjeg dana školske godine, odlukom Nastavničkog vijeća isključen je, zbog „ideoloških skretanja i nacionalizma", iz gimnazije u Zagrebu i zabranjen mu je nastavak školovanja u bilo kojoj od srednjih škola bivše Jugoslavije. „Pomanjkanje samokritičnosti i upornost u stavovima" bile su mu, po ocjeni nastavnika i učenika, dodatne „otežavajuće okolnosti".[39]

Neposredni razlog takve drastične kazne, bila je njegova školska zadaća iz hrvatskoga jezika na temu: „Nad razastrtom kartom moje domovine". U toj zadaći, kao svoju domovinu naveo je Hrvatsku, a ne Jugoslaviju. Glavna inkriminacija sadržana je u sljedećem pasusu zadaće: „Vremena su se promijenila. Danas ja sam slobodan. I nikada neću zaboraviti da kilometri ne predstavljaju razliku. I nikada neću zaboraviti povijest. Možda je auto-put od

[39] Jakovina, Tvrtko,*Hrvatsko proljeće 40 god poslije,* Centar za demokraciju i pravo „Mika Tripalo", Zagreb, 2012. Str.243.

Ljubljane do Gevgelije simbol onog što se zove SFRJ! To je naša otadžbina. Možda će jednom auto-put Moskva – Berlin – Pariz – Atena biti simbol države koja će se zvati Europa. Ali dovijeka će mi moja domovina biti najdraža.“[40]

U lipnju mjesecu iste godine (1966.), održan je tzv. „Brionski plenum“ Saveza komunista Jugoslavije, na kojem je osuđena frakcija Aleksandra Rankovića, neformalnog šefa UDB-e. Kao rezultat toga i pada svevlasti UDB-e, val slobodnijeg mišljenja i ponašanja zahvatio je cijelu Jugoslaviju. U takvoj atmosferi Čičak podnosi tužbu Vrhovnom sudu Hrvatske zbog kršenja gradanskih i ustavnih prava, te je u jesen iste godine spor riješen u njegovu korist. Omogućen mu je nastavak školovanja. U siječnju 1967. privatno polaže četvrti razred gimnazije i maturu, a u jesen 1967. upisuje Pravni i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Odmah se vrlo aktivno uključuje u opoziciona studentska gibanja na Sveučilištu, no policija mu odbija izdati putovnicu.

Studirajući filozofiju i književnost, Čičak stiče nove spoznaje, i ponesen fluidom 1968., Drugoga vatikanskog koncila, i generacije Beatlesa, nastavlja svoju aktivnost i uskoro postaje jedan od ključnih ljudi u studentskim gibanjima na Zagrebačkom sveučilištu. Iste godine uključuje se u pacifistički pokret „PAX CHRISTI“ i dobiva putovnicu koju će imati do 1971. Putuje u Milano, Rim, Stuttgart, Spaer i sudjeluje u međunarodnim skupovima i gibanjima. Ujesen 1968. okuplja i oganizira vrlo jaku grupu studenata na Filozofskom fakultetu. Sljedeće, 1969. godine, izabran je za potpredsjednika studentske organizacije na istom fakultetu u Zagrebu. Uskoro dolazi u sukob sa službenom politikom Komunističke partije, koja je studentsku organizaciju doživljavala kao svoju produženu ruku.

Sama činjenica da je netko religiozan i da to javno deklarira, bio je dovoljan argument da ga se proglasi „klerikalcem“, „klerofašistom“ ili „ekstremnim nacionalistom“. Nakon ovih objeda, Čičak se povlači iz aktivnosti studentske organizacije i s javne političke scene, te se posvećuje radu na stvaranju temeljnih zajednica unutar Crkve. U proljeće 1969. upisuje upravo osnovani dvogodišnji Institut za teološku kulturu laika pri Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu.

U prosincu 1969. osvaja prvu nagradu na natjecanju u govorništvu organiziranom na Sveučilištu. Zbog oratorskih sposobnosti, londonski ga The Economist naziva „zagrebačkim Ciceronom“.

[40] Isto, str.246.

Nastojeći ishoditi proboj svoga mišljenja na javnu scenu, Čičak nastavlja svoju aktivnost, u rasponu od organiziranja nereda studenata u kazalištu povodom jedne predstave, do sudjelovanja u pomoći postradalima u potresu u Banja Luci, zajedno sa skupinama talijanskih katoličkih dobrovoljaca, koji su mjesec dana radili na obnovi porušene Banja Luke.

Uskoro dolazi do njegova naglog uspona na javnoj i političkoj sceni. Prosinca 1970., protivno službenoj partijskoj liniji koja je podupirala svoga kandidata Damira Grubišu, izabran je za prvoga studenta prorektora Zagrebačkog sveučilišta, u sklopu kojeg su tada bili svi fakulteti iz Hrvatske. Taj je izbor izazvao pravu lavinu reakcija. Prvi put od Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji je na tako visok položaj izabran jedan aktivni i deklarirani katolik. Službena partijska i studentska organizacija pokreću pravu hajku na Sveučilištu, no Čičak organizira protuudar. Nakon burnih studentskih skupova i rasprava na fakultetima i u studentskim domovima o njegovom izboru i ostanku na položaju studentskog prorektora, formira se studentski pokret nazvan „Pokret hrvatskih sveučilištaraca“. Studenti koje je organizirao i predvodio Čičak, na demokratski su provedenim izborima s političke scene uklonili birokratizirano partijsko rukovodstvo studenata.[41]

Nakon pada političke garniture poslije Karađorđeva 1971. u partijskim dokumentima Čičkov se izbor naziva prvim prodorom nacionalizma na javnu scenu. Zahuktali studentski pokret povukao je za sobom veliki broj sveučilišnih profesora i ostalih intelektualaca, pogotovo onih okupljenih oko Matice hrvatske, ali i dio reformski orijentiranih političara unutar hrvatske komunističke partije (SKH). Sve je to na političkoj sceni dovelo do snažnog pokreta, kasnije nazvanog “masovni pokret”, ili “hrvatsko proljeće”.Osnovna ideja toga pokreta bila je liberalizacija i demokratizacija društva, pretvaranje Jugoslavije u konfederalnu državu, pravednija raspodjela nacionalnog bogatstva, posebice pravednija raspodjela deviznih prihoda poduzeća(koji su dobrim dijelom potjecali iz Hrvatske), politička i upravna decentralizacija i drugo.

Koncem studenog 1971. na Čičkovu inicijativu studenti su pokrenuli dvotjedni opći štrajk na Zagrebačkom sveučilištu. Svi fakulteti u hrvatskoj i uprava sveučilišta podržali su štrajk. Razlog štrajka bila je sporost u rješavanju hrvatskih zahtjeva, a neposredni povod unitaristički puč Milutina Baltića, koji je metodama političkog revolveraštva iz vodstva hrvatskog sindikata izbacio potpredsjednika sindikata Juru Sarića i Marka Veselicu, zastupnika u Saveznoj skupštini Jugoslavije. U tom trenutku stari moćni partijsko-policijski

[41] Isto, str. 311.

kadrovi iz Hrvatske, oslonjeni na vojsku, osjetili su da su njihove pozicije ugrožene i pozvali u pomoć Tita. Početkom prosinca u Karađorđevu je održaj sastanak Tita i državnog partijskog vodstva Hrvatske, a nakon toga i Jugoslavije. Počeo je drastičan obračun sa studentskim pokretom i s cijelim „masovnim pokretom“.

12. prosinca 1971. uhapšena je skupina studentskih vođa na čelu s Čičkom, Budišom, Paradžikom, Dodigom i drugima, među kojima je bio i Bruno Bušić. Kao reakcija na to, izbile su masovne studentske demonstracije u Zagrebu i diljem Hrvatske, tako da je režim bio prinuđen dovesti dodatne policijske snage iz drugih dijelova Jugoslavije, koje su višednevne studentske demonstracije brutalno ugušile.

Započeli su progoni i hapšenja, isključenja sa Sveučilišta i drugi oblici progona studenata i profesora. Početkom siječnja uhapšena je i skupina intelektualaca iz Matice hrvatske, među kojima su bili i Marko Veselica, Šime Đodan, Vlado Gotovac, Franjo Tuđman i drugi. Na montiranom sudskom procesu, Čičak je osuđen na tri godine strogog zatvora, koji je izdržao u kaznionici Lepoglava. Zabranjen mu je i javni nastup tri godine nakon izdržavanja kazne. Ta zabrana trajala je sve do pada komunizma. Zbog organiziranja peticije kojom se tražilo da se uhapšenim političkim zatvorenicima prizna međunarodni status, devet je mjeseci proveo u samici i izolaciji.

Tri tjedna po izlasku iz zatvora, na Staru godinu 1974., poslan je na jednogodišnje odsluženje vojnog roka u Požarevac, u Srbiju. Po povratku iz vojske, apsolvirao je filozofiju i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Iste se godine ženi Mariju Štambuk, čiji je brat također bio studentski vođa u Splitu i politički zatvorenik. Odmah po ženidbi uhapšen je i drugi brat njegove supruge, koga je vojni sud, zbog „verbalnog delikta“, najprije osudio na pet godina zatvora, a potom mu kaznu smanjio na dvije. I ostale članove obitelji Čičak policija je često maltretirala i saslušavala.

Ne mogavši naći posao, najprije radi kao akviziter i prodaje knjige, ali kad mu vlasti ni to nisu dopustile, pokreće vlastiti biznis i otvara radionicu za izradu kožne galanterije. U braku sa suprugom Marijom – ekonomisticom, koja je kasnije, odmah po dolasku „demokratskih vlasti“, otpuštena s posla i poslana na listu čekanja iz poduzeća u kojem je radila više od deset godina (Generalturist) – dobio je petero djece.

U tom razdoblju sudjeluje – kao jedan od prvaka – u stvaranju i radu disidentskog pokreta, a s Dobroslavom Paragom organizira potpisivanje peticije za ukidanje verbalnog delikta.

U studenome 1987. policija ga ponovno hapsi, zbog navodne utaje poreza. Isti dan, uhapšeni su i privedeni na policiju gotovo svi članovi obitelji Čičak, u Zagrebu je pretreseno jedanaest stanova i uhapšeno i na saslušanje privedeno čak 60 ljudi. Poslije dva mjeseca zatvora i 14-dnevnog štrajka gladu, te snažnog međunarodnog pritiska, Čička puštaju na slobodu. Na sudskom je procesu dokazano da se iza procesa za navodnu utaju poreza krio, zapravo, vješto montirani politički proces.[42]

**Vlado Gotovac**

Vlado Gotovac rođen je 18.09.1930. godine u Imotskom. Otac Martin Gotovac bio je jugoslavenski žandar zbog čega se obitelj često selila. Nakon završetka Drugog svjetskog rata, komunističke vlasti su osudile njegova oca na 5 godina, a majku na 2,5 godine zatvora.
Još dok je studirao Vlado Gotovac je pisao i uređivao razne književne časopise. Svoj prvi rad je objavio od 1952. do 1955. godine sve do uhićenja 1972. godine. Neko vrijeme je uređivao emisiju Panorama te prevodio literaturu sa slovenskog i francuskog jezika. Na početku svoje bogate karijere prijateljevao je s likovnim umjetnicima okupljenima oko Galerije Forum.Uređivao je časopise "Međutim" 1953. godine i "Razlog" 1969. godine.

Od srpnja do prosinca 1971. godine djelovao je kao urednik Hrvatskog tjednika, poznate novine u kojima se nalazio program nacionalnog pokreta zbog čega je završio u zatvoru. Zatvorski režim je branio bilo kakvo objavljivanje tekstova, pa je Vlado pričekao na izlazak iz zatvora kada je nastavio pisati i objavljivati. S književnošću se aktivnije počeo baviti davne 1952. godine u časopisu "Tribina" gdje je objavljivao kritike, eseje te filozofske i likovne priče.[43]

.Kao sudionik Hrvatskog proljeća Vlado je osuđen na četiri godine strogog zatvora s trogodišnjim gubitkom građanskih prava. Tamnicu je izdržao u cijelosti u Novoj Gradiški bez da je tražio pomilovanje, ali se zato nije suzdržavao od javnih istupa što mu je bilo zabranjeno.Zbog održanih javnih govora i nakon intervjua koji je dao za strane novine 1977. godine ponovo je optužen u procesu 1981. na dvije godine zatvora u Lepoglavi i još četiri godine gubitka građanskih prava. U javni život se vraća početkom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća.U zatvoru je bio zatvorenik br. 5023. Za vrijeme služenja kazne odbio je

[42] Isto, str.313.

[43] www.vladogotovac.org, uvid ostvaren 13.09.2017.

potpisati molbu za pomilovanje jer je smatrao da bi tako priznao krivnju. Kada se vratio u Zagreb susreo s Krležom koji mu je predlagao da se umjesto bavljenja politikom radije počne boriti za slobodu pojedinca.Nakon toga se više nije susreo s Krležom, a kada je 1977. godine dao intervju za Švedsku televiziju ponovno je osuđen na zatvor.

Kaznu je služio od 1982. do 1984. Nakon izlaska iz zatvora 1989. godine izdao je knjigu “Moj slučaj”.Dok je boravio u zatvoru Vlado Gotovac uspio je napisati biografiju koju je podijelio u tri faze odrastanja. U prvoj se naziva “Mjesečevom ludom”, u drugoj fazi sebe je vidio kao “Crnog princa”, oduševljen umjetnicima iz vremena u kojem je živio, a u trećoj se naziva “Idiotom vječnosti”.

**Vlatko Pavletić**

Rođen je 2. prosinca 1930.godine, pučku školu i gimnaziju polazio je u Zagrebu. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1955. godine diplomirao je hrvatski jezik i književnost, a 1975. doktorirao s disertacijom Stablo Ujevićeve poezije. Radio je kao urednik u "Vjesniku", direktor drame Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu (1958.-1960.), glavni urednik izdanja Matice hrvatske (1965.-1972). Uređivao je kulturnu rubriku "Vjesnika", "Vjesnika u srijedu", "Telegrama" i časopise "Izvor", "Krugovi", "Republika", "Literatura" i "Kritika" u razdoblju od 1949. do kraja 1971. u neprestanom kontinuitetu. U "Krugovima" je 1952. objavio esejistički manifest Neka bude živost čiji je naslov bezbroj puta citiran, kao i naslov članka iz 1952. - Put zvan tolerancija.

Od 1960. docent, a potom redoviti profesor književnosti na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu, gdje je predavao književnost jugoslavenskih naroda, velika djela svjetske književnosti i semiotiku književnosti. U međuvremenu je godinu dana proveo u Parizu na studijskom boravku, a prethodno tri mjeseca u Italiji. Rezultat su toga članci, eseji i studije te knjiga Baudelaireovi cvjetovi zla i Djelo u zbilji. Bio je član uredništva biblioteke "Pet stoljeća hrvatske književnosti", a pokrenuo je i uređivao integralnu biblioteku poezije, s autentičnim glasom pjesnika na gramofonskoj ploči "Arion", knjižnicu temeljnih djela kulture "Prometej" i seriju "Zlatna knjiga" u Nakladnom zavodu Matice hrvatske, gdje je osim toga uredio nekoliko stotina knjiga naših i stranih pisaca od 1964. do 1972.

Glavni je urednik fundamentalnih knjižnica "Stoljeća hrvatske književnosti" i "Vrhovi svjetske književnosti". Sastavio je kritičke panorame, preglede i antologije: "Hrvatska moderna", Sarajevo, 1960.; "Život pod reflektorima" (antologija suvremene hrvatske drame),

Zagreb, 1961.; "Hrvatski pjesnici između dva svjetska rata", Beograd, 1963.; "Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća", Zagreb, 1965.; "Zlatna knjiga hrvatskoga pjesništva", Zagreb, 1970., 1971. i 1990. Pokrenuo je i u dugom razdoblju uređivao biblioteku "Ključ za književno djelo" u "Školskoj knjizi". Članom DHK-a postao je 1951. godine kad je bio i tajnik društva. Član je Matice hrvatske i PEN kluba, a od 1987. također član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u kojoj je šest godina bio potpredsjednik, a prije toga tri godine tajnik Razreda za književnost.

Godine 1997. dobio počasnu diplomu Bugarske akademije znanosti. Pojedini su mu tekstovi prevedeni na poljski, ruski, češki, bugarski, engleski i francuski jezik.Od 1965. do 1967. bio je član Gradskog komiteta SK Zagreb, ali je izbačen iz Komiteta i partije kao hrvatski nacionalist zbog Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika kojoj je jedan od sastavljača.

Godine 1972. uhićen je sa skupinom dužnosnika Matice hrvatske (Tuđman, Đodan, Veselica, Gotovac i dr.) i zatim osuđen na godinu i pol strogog zatvora kao hrvatski nacionalist, zbog "pokušaja rušenja i promjene državnog uređenja". Kao spomen na taj zloguki dan osnovao je s kolegama, suborcima, utamničenicima udrugu "11. siječnja 1972." čiji je prvi predsjednik izabran na četiri godine.[44]

**Ante Paradik**

Ante Paradžik rođen je u Ljubuškom od oca Blaža i majke Milice. Otac mu je bio vojnik Hrvatske vojske te je nestao 1945. godine kod Bleiburga. Ante Paradžik osnovnu i srednju školu završio je u rodnom Ljubuškom, a Pravni fakultet u Zagrebu, gdje je apsolvirao na trećem stupnju iz područja obiteljskog prava.

Paradžik je bio sudionik Hrvatskog proljeća 1971. godine kao predsjednik Saveza studenata Hrvatske (SSH). Istaknuo se u vrijeme studentskih demonstracija krajem 1971. godine. U svojim javnim istupima izražavao je ciljeve studenata: konstituiranje Hrvatske kao suverene države Hrvata, pružanje podrške Savezu komunista Hrvatske, uklanjanje protivnika reformi i bržu promjenu deviznog sustava u korist Hrvatske. Paradžik je posebno isticao potrebu za sve većom samostalnošću Hrvatske. Na uvodnom izlaganju pred zborom hrvatskih sveučilištaraca izražava njihovo zanimanje za jasnim definiranjem hrvatske državnosti i pune

[44] http://www.vlatkopavletic.com.hr, uvid ostvaren 25. 8. 2017.

ravnopravnosti svih državljana koji žive u SR Hrvatskoj. Istaknuo je kako su Hrvati kroz narodnooslobodilačku borbu i revoluciju ostvarili svoju nacionalnu državu te da je, polazeći od prava na samoopredjeljenje do otcjepljenja udružio s ostalim narodima SFR Jugoslavije.

Kritizirao je i nove amandmane na Ustav SFRJ koji su bili nejasni i podložni različitom tumačenju, te predlaže da se prihvate studentski prijedlozi oko sadržaja amandmana. Nadalje, tražio je oštrije djelovanje kako bi se pomaklo pitanje deviznog i bankarskog sustava, razbijanje centralističkog gospodarskog sustava te sudjelovanje radnika u inozemstvu u formuliranju ustava. Za seljake je tražio veći zemljišni maksimum, komasaciju i povoljno kreditiranje.

Nakon sloma Hrvatskog proljeća započele su čistke diljem Hrvatske. Veliki broj osoba bio je obuhvaćen podnošenjem ostavki i uhićenjima zbog teških kaznenih djela protiv naroda i države, kontrarevolucionarnog djelovanja, nacionalizma te rušenja države i društvenog uređenja. Vođe studentskih demonstracija su uhićeni i osuđeni na zatvorske kazne: Dražen Budiša na četiri, Ivan Zvonimir Čičak i Paradžik na tri, a Goran Dodigna godinu dana strogog zatvora.

1975. godine ponovno je uhićen pod optužbom za razna krivična djela. Četiri mjeseca je u zatvoru mučen da bi bio pušten kao nevin. 1976. godine uhićen je i osuđen na dva mjeseca zatvora zato što je na pozivnicama na svoje vjenčanje stavio hrvatsku trobojnicu bez komunističke crvene zvijezde. U braku sa suprugom Jozefinom je dobio troje djece, Mislava, Veroniku i Katarinu.

Zbog kritiziranja komunizma i jugoslavenske države, te zagovaranja demokracije i poštivanja ljudskih prava, još je nekoliko puta bio hapšen. Kazne je odsluživao u Zagrebu i Lepoglavi. Putovnica mu je bila oduzeta te vraćena tek 1990. godine, nakon 19 godina.

**Vladimir Šeks**

Vladimir Šeks hrvatski je političar rođen u Osijeku 1.1.1943. godine. Član je Hrvatske demokratske zajednice, a ujedno je i jedan od osnivača ove političke stranke. U Osijeku je završio osnovnu školu i gimnaziju nakon čega je upisao Pravni fakultet u Zagrebu. Tijekom školovanja učlanio se u Savez studenata Jugoslavije, a kolege su ga predložili i za člana Saveza komunista Jugoslavije. Nakon što je diplomirao pravo 1966. godine, Šeks je podnio molbu Javnom tužilaštvu za stipendiranje, no dobio je odbijenicu. Žalio se na tu odluku

javnom tužitelju Hrvatske naglašavajući kako je bio odličan student te je ubrzo i dobio stipendiju.

Od 1967. do 1969. godine svoj je pripravnički staž obavljao u Općinskom javnom tužiteljstvu u Vinkovcima, iako to nije bila njegova želja. Naime, želio je svoj pripravnički staž odraditi u Dubrovniku. Nakon što je odradio pripravnički staž, Šeks je godinu dana radio na mjestu zamjenika Općinskog javnog tužitelja u Vinkovcima. Od 1970. do 1971. godine radio je u Osijeku kao sudac u Općinskom sudu, a potom kao zamjenik Okružnog javnog tužitelja, također u Osijeku.

Nakon što je zbog političkih razloga dobio otkaz, Šeks je tri godine radio kao odvjetnik, točnije od 1972. do 1981. godine, kada je osuđen na čak 13 mjeseci zatvora zbog "protudržavne djelatnosti". Šeks se zatim aktivirao u različitim organizacijama koje su se ticale zaštite ljudskih prava u SFR Jugoslaviji, a poznato je i da je branio Vojislava Šešelja. To je polako dovelo do toga da se Šeks počne baviti politikom te je svoju političku karijeru započeo 1989., a 1990. je godine izabran za potpredsjednika HDZ-a kao i za zastupnika u Hrvatskom saboru. Vladimir Šeks napisao je nekoliko knjiga kao i dvadesetak znanstvenih radova iz područja prava i politologije. "Delikt mišljenja" i "Raspravu o slobodi savjesti" objavio je 1986. godine, a 1989. "Intimni dnevnik i razmišljanja: nacrt promišljaja za uzničke uspomene". "Tmina zatvorskog sna" objavljena je 1993. godine, a godinu dana kasnije "Ogledi o slobodi savjesti".
Šeks je potom objavio "Opasna vremena: pisma, prosvjedi, zapisi, eseji" koji su objavljivani u periodu od 1980. do 1990. godine, kao i naknadno, 1997. godine. 2005. godine objavljena je sljedeća Šeksova knjiga "Temeljci hrvatske državnosti".[45]

Vladimir Šeks jedan je od najistaknutijih hrvatskih političara, a također najdugovječnijih saborskih zastupnika Republike Hrvatske. Sudjelovao je pri stvaranju Ustava Republike Hrvatske, ali i pri sastavljanju dokumentacije koja je išla u prilog osamostaljivanju Hrvatske.Jedno od njegovih značajnijih postignuća upravo je ono kada je 8. listopada 1991. godine objavio Odluku o raskidanju državno-pravnih sveza s ostalim republikama i pokrajinama SFRJ.

Politički osumnjičenik bio je posve bespomoćan pred cjelokupnim aparatom represije koji ga je pod svaku cijenu i koristeći se svim zamislivim sredstvima nastojao osuditi. Teško je pronaći bolji dokaz nezakonitoga rada policije, ali i doušničkoga karaktera jugoslavenskog komunizma od iskaza stanovitog Staniše Todorovića, ključnoga svjedoka optužbe u procesu koji je na Okružnom sudu u Osijeku vođen protiv Šeksa. Šeks je bio svjestan da se radilo o

[45] Šeks, Vlasdimir, *Temeljci hrvatske državnosti*, Golden marketing, Zagreb, 2005. str.8.

tipičnoj zamci koju je pripremila policija, i u koju je nesmotreno upao, ali to ne mijenja temeljnu činjenicu da je Todorovićev iskaz bio lažan i osmišljen u dogovoru s osječkom policijom. O tome, uostalom, postoji sada javno dostupno svjedočanstvo, do kojeg je Šeks došao nakon što je bio osuđen u prvostupanjskom procesu na 13 mjeseci zatvora. Naime, uspio je nekako doći do Todorovića i potajice snimiti razgovor iz kojeg se mogu izdvojiti najvažniji detalji:

Šeks: Dobro veče, poznajete li me? Todorović: Dobro veče, izvolite. (...) Šeks: Vi znate kako sam je prošao. Todorović: Vrlo dobro znam. (...) Šeks: Ja bih vas molio ako mi stvarno iskreno možete reći, što se te večeri dogodilo u gostioni Gaj? (...) Todorović: Slušajte, Šeks, ja ću vam iskreno reći, ali vam to nigde neću potvrditi. Ne znam što imate od toga, ako vam je lakše, ali vam ponavljam da vam to nikada neću potvrditi. Šeks: Sami smo. (...) Todorović: Ma slušajte, onaj iz SUP-a mi je rekao što ste vi govorili, ja sam mu rekao da se ne sećam, a on mi je ispričao takve stvari o vama i rekao, da o meni ovisi sve da vas konačno ščepaju. Kad sam svašta čuo o vama, nagovorio me je i ja sam pristao da svedočim. (...) Šeks: Pa vi se onda ničeg ne sjećate? (...) Todorović: Ma onaj u SUP-u mi je rekao što ste vi rekli, šta znam, ja sam pristao da svedočim kada sam čuo i kada mi je rekao o vama neke stvari. Šeks: Tako sam nešto i mislio.[46]

**Ivan Gabelica**

Rođen je 1. listopada 1939. u Podbablju, općina Imotski, gdje je završio osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Imotskom, ali je izbačen zbog članstva u Tajnoj organizaciji hrvatske inteligencije (TIHO). Član te organizacije bio je i Bruno Bušić. 1957. je bio kažnjen trajnim isključenjem iz svih srednjih škola, ali je kasnije ta kazna ublažena. 25. travnja 1959. ponovno je uhićen, proveo je tri mjeseca u istražnom zatvoru, a 25. 7. Iste godine, sudac za prekršaje u Imotskom kažnjava ga s mjesec dana zatvora i upućuje na boravak u koncentracijski logor na nenaseljenom otoku Sv. Grgur u trajanju od dvije godine. Po izlasku iz logora UDBA (jugoslavenska tajna policija) šalje izvještaj u kojem stoji da je Gabelica ostao „u suštini isti ubeđeni nacionalista“ i kao takav će i dalje djelovati ali vrlo oprezno.

[46] www.matica.hr uvid ostvaren 13.09.2017.

Iz logora izlazi 25. srpnja 1961.[47] Krajem kolovoza polaže završni razred gimnazije u Ljubuškom, maturira u lipnju 1962. a na jesen iste godine upisuje se na Pravni fakultet u Zagrebu. UDBA ga nastavlja pratiti i provoditi mjere protiv njega. 6. lipnja 1965. otima ga na ulici, odvodi u pritvor, zlostavlja, ispituje neprekidno 72 sata. Vlasti ga osuđuju na 16 mjeseci zatvora u Staroj Gradiški. Nakon izlaska iz zatvora, isključen je s fakulteta na godinu dana. Uspio je diplomirati pravo 30. rujna 1968. Zaposlio se kao odvjetnički vježbenik u Zagrebu, ali nastavlja i dalje politički djelovati.

Organizirao je 18. veljače 1970. demonstracije Hrvatskom narodnom kazalištu, prekinuo je predstavu General i njegov lakrdijaš Marijana Matkovića zato što se u njoj krivotvori lik Nikole Šubića Zrinskog. Gabelica je osuđen na 60 dana zatvora. Nakon sloma Hrvatskog proljeća, Gabelicu 1974. Izbacuju s posla u Gradskom podrumu. Uskoro biva ponovno osuđen na 30 dana zatvora. Kad god bi Josip Broz Tito, tadašnji predsjednik SFRJ, dolazio u Zagreb, Gabelicu bi preventivno zatvarali. Često su ga šišali do gole kože. Nakon Titove smrti, dopušteno mu je raditi kao odvjetnik i više ga nisu zatvarali. U osamdesetima je u pet sudskih procesa bez naknade branio optužene u političkim procesima. 1989. godine učlanjuje se u Hrvatsku demokratsku stranku Marka Veselice. Nakon izbornog poraza 12. prosinca 1992. osnovao je Hrvatsku čistu stranku prava (HČSP). Postao je saborski zastupnik u trećem sazivu. Bavio se publicistikom. Proučavao je povijest NDH i ustaškog pokreta. Odbijao je tvrdnje da želi politički rehabilitirati to razdoblje. Cilj mu je, kaže, samo utvrđivanje istine o tom vremenu. [48]

**Marko Veselica**

Rođen je 9. siječnja 1936. u mjestu Glavice, općina Sinj. Potječe iz partizanske obitelji. Otac mu je jedno vrijeme ratovao zajedno s djedom jednog od predsjednika vlade RH Zorana Milanovića, koji je poginuo je pred kraj rata kad su Titove snage napadale Knin. Stipe Milanović, otac Zorana Milanovića u mladosti je bio blizak prijatelj Markova brata Vladimira. Marko Veselica gimnaziju je završio u Sinju, a ekonomiju je diplomirao i doktorirao na Sveučilištu u Zagrebu. 1967. postao je docent na Ekonomskom fakultetu. Bio je angažiran u Hrvatskom proljeću, nacionalnom pokretu kojim su se tražila veća prava za

[47] Gabelica, Ivan, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, vlastita naklada, Zagreb, 2007. str.4.

[48] Isto.

Hrvatsku unutar tadašnje Jugoslavije. Nakon sloma tog pokreta, Veselica slijedećih osamnaest godina provodi po suđenjima, jugoslavenskim zatvorima i u potpunoj izolaciji od javnosti.

S početkom demokratskih promjena 1989. osniva Hrvatsku demokratsku stranku (HDS) iako se u početku nalazio u inicijativnom krugu osoba koje su osnovale Hrvatsku demokratsku zajednicu. 1990. postaje predsjednik Hrvatskog društva političkih zatvorenika (HDPZ). 1992. izabran je za predsjednika Hrvatske kršćansko-demokratske unije (HKDU) nakon spajanja te stranke s HDS-om. U listopadu 1995. izabran je za zastupnika u Hrvatskom saboru. Na izborima 1999. ne uspijeva ući u hrvatski parlament. Odnos današnje države prema problemu progona u komunizmu prilično je indolentan i pasivan, rekao je Veselica u vezi s procesuiranjem onih koji su progonili one koji su se zalagali za Hrvatsku u bivšoj SFRJ. Napisao je desetak knjiga. Među ostalima „Moja hrvatska sudbina“ te „Uznički dnevnik“. Pisao ga je, kako je rekao, u paklu jugoslavenskih zatvora opisujući što se zbiva u njemu i oko njega.

Dio dnevnika koji je vodio 1973. u istražnom zatvoru zagrebačkog Okružnog suda izgubljen je. U toj knjizi je objavljen i njegov esej „Zov savjesti iz hrvatskog Sibira“. Dnevnik je pisao na zahodskom papiru a iz zatvora ga je iznio jedan robijaš u potplatima.[49]Hrvatsko pitanje – smrtonosna bolest Jugoslavije, bio je naslov intervjua što ga je Marko Veselica dao njemačkom tjedniku Der Spiegel 1980. godine.

Tadašnje komunističke vlasti su ga pod optužbom da lažno predstavlja političku situaciju u bivšoj Jugoslaviji, osudile na 11 godina zatvora (koje su kasnije smanjene na sedam) uz četiri godine zabrane javnog nastupanja. Prije toga je nakon sloma Hrvatskog proljeća 1971., u kojemu je bio jedna od vodećih osoba, pod optužbom za „djela protiv naroda i države“ osuđen na sedam godina zatvora i četiri godine zabrane javnog nastupanja. Ukupno je u jugoslavenskim zatvorima proveo više od 12 godina. Robijao je u Staroj Gradiški i Lepoglavi. Za vrijeme izdržavanja kazne u Staroj Gradiški 1976. Amnesty International proglasio je Marka Veselicu zatvornikom savjesti planete. Bio je jedan od najpoznatijih hrvatskih disedenata. Zbog toga su ga mnogi nazivali „hrvatski Mandela“.[50]

[49] Antić Ljubomir, Artuković Mato, *Sudski progoni dr.Marka Veselice*, Intergrafika TTŽ, Zagreb, 2013, str. 8.

[50] Isto, str. 557.

**Franjo Tuđman**

Rođen je 14. svibnja u zagorskom mjestu Veliko Trgovišće od oca Stjepana i majke Justine. Otac mu je bio istaknut član Hrvatske seljačke stranke i jedan od glavnih pokretača otpora u Hrvatskom Zagorju, te član ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Imao je još dvojicu braće, Ivicu i Stjepana. Brat Stjepan poginuo je kao pripadnik antifašističkog pokreta 1943. godine, a oca i pomajku Olgu u proljeće 1946. likvidirala je tajna jugoslavenska policija OZNA zbog kritika upućenih novoj komunističkoj vlasti.Osnovnu školu je pohađao u rodnom mjestu, a srednju školu i trgovačku akademiju u Zagrebu, gdje je sudjelovao u nacionalnom demokratskom pokretu zbog čega je 1940. godine dva puta bio uhićen.

Od samih početaka sudjeluje u antifašističkom partizanskom pokretu u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Početkom 1945. s činom majora odlazi u Beograd kao jedan od hrvatskih predstavnika u Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke vojske (NOV) i Partizanskih odreda Jugoslavije (POV). Kasnije radi u Glavnoj personalnoj upravi Ministarstva narodne obrane, u Generalštabu JNA te u uredništvu Vojne enciklopedije. Godine 1960. promaknut je u čin generala, nakon čega napušta aktivnu vojnu službu.U Beogradu je završio studij na Višoj vojnoj akademiji, diplomiravši na temu „Pregled povijesti ratne vještine i tendencije razvoja u suvremenom nuklearnom dobu“. Počinje se baviti znanstveno-istraživačkim radom te objavljuje znanstvene radove iz područja povijesnih znanosti, vojne teorije, suvremene nacionalne povijesti, te filozofije povijesti i međunarodnih odnosa. Godine 1957. izlazi mu knjiga *Rat protiv rata,* povijesne i vojnoteorijske tematike.Godine 1945. vjenčao se Ankicom Žumbar, s kojom je imao troje djece, Miroslava, Stjepana i Nevenku. Po povratku u Zagreb započinje razdoblje znanstveno-istraživačkog i književnog rada.

Godine 1961. osniva Institut za historiju radničkog pokreta i postaje njegovim direktorom. Od 1963. godine predaje na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Doktorsku disertaciju pod naslovom „Uzroci krize monarhofašističke Jugoslavije od ujedinjenja 1918. do sloma 1941.“ obranio je 1965. godine na Filozofskom fakultetu u Zadru.U tom razdoblju sudjeluje na brojnim domaćim i međunarodnim znanstvenim skupovima, a djeluje i kao urednik ili član uredništva znanstvenih časopisa i enciklopedijskih izdanja.[51]

[51] Tuđman, Franjo, *Osobni dnevnik,* Večernji list, Zagreb, 2011.

Zbog svojih stavova o nekim povijesnim pitanjima dolazi u sukob s komunističkim vlastima, koje ga optužuju zbog nemarksističnosti i nacionalizma u istraživačkim radovima. To se prije svega odnosi na viđenje da svaki narod ima pravo na vlastitu oružanu silu, protivljenje nametanju kompleksa NDH-a hrvatskom narodu te ukazivanje na preuveličavanje broja jasenovačkih žrtava. Politički progon kulminirao je kada je izbačen iz Komunističke partije, uklonjen sa Sveučilišta te smijenjen s mjesta direktora Instituta i prisilno umirovljen. Nakon isključenja iz službenih institucija započinje razdoblje vrlo intenzivnog znanstvenog djelovanja usmjerenog pitanjima hrvatske povijesti i zbilje, koje je služilo kao priprema za kasnije političko djelovanje. Postaje član Društva hrvatskih književnika, član Upravnog odbora Matice hrvatske i predsjednik Komisije za hrvatsku povijest.

Nakon sloma Hrvatskog proljeća uhićen je u siječnju 1972. godine i u montiranom procesu osuđen na dvije godine strogog zatvora i zabranu javnog nastupanja u trajanju od dvije godine. Kazna mu je 1973. smanjena na devet mjeseci na intervenciju Miroslava Krleže. Zbog intervjua koje je dao švedskoj televiziji, zapadnonjemačkoj televiziji ARD i jednoj francuskoj radio postaji, a u kojima je kritizirao komunističko jednoumlje i zagovarao pluralističku demokraciju, opet je uslijedio sudski progon. Okružno javno tužilaštvo u Zagrebu podiglo je 1980. godine protiv njega optužnicu, a 1981. je uhićen i osuđen „zbog neprijateljske propagande“ na tri godine zatvora, uz zabranu bilo kakvog javnog djelovanja u trajanju od pet godina. Kaznu je služio od siječnja 1982. do veljače 1983. u zatvoru u Lepoglavi, a zbog pogoršanog zdravstvenog stanja je privremeno pušten kući. Vraćen je na odsluženje kazne u svibnju 1984., a nakon nekoliko mjeseci Vrhovni sud donio je rješenje o uvjetnom otpuštanju zbog pogoršanja zdravstvenog stanja.[52]

[52] Isto.

# 8. Zaključak

Represija koja je Hrvatsku zahvatila nakon Titova sastanka s hrvatskim vodstvom i sjednice Predsjedništva SKJ u Karađorđevu (1–2. prosinca 1971), te nakon podnošenja ostavki istoga vodstva na sjednici CK SKH (12. prosinca 1971), imala je višestruke učinke. Uhićenje studentskih lidera te prvaka Matice hrvatske, više stotina osuda za političke prekršaje, čistke više tisuća članova SKH, stvorili su traumatizirano stanje koje je trajno obilježilo novopostavljeno vodstvo SKH i do kraja oslabilo projugoslavenske tendencije u hrvatskom društvu. Nakon sastanka u Karađorđevu, unatoč stanovitim koncesijama kojima se nastojalo smiriti prilike u Hrvatskoj, bilo je jasno da, u nekim novim demokratskim uvjetima, reforme više neće biti dovoljne te da će u budućnosti hrvatska vodstva optirati za razdruženje i neovisnost.

Nositelji reformnoga pokreta iznijeli su različite pouke iz poraza nakon sastanka u Karađorđevu. U tom razdoblju latentne radikalizacije, koja se može iščitati sa stranica iseljeničkoga tiska, realnacionalisti poput F. Tuđmana počeli su tragati za partnerima u državi i iseljeništvu. Najznačajnije ličnosti reformnoga pokreta ipak su se okrenule liberalnim analizama, koje su ih odvele u socijaldemokraciju (M. Tripalo), narodnjaštvo (S. Dabčević-Kučar) i liberalizam (V. Gotovac). Među prvacima pokreta za ljudska prava 1990-ih bilo je i mnogo proljećara (I. Z. Čičak, B. Novak, M. Tripalo, Vjekoslav Vidović). Zato se reformno razdoblje s pravom smatra uvodnim čimbenikom u stvaranju neovisne Republike Hrvatske.

Trenutak u kojem je neka osoba bila optužena za djelo političkoga kriminala u komunističkoj Jugoslaviji značila je stvarnu prekretnicu u njezinu životu. U odnosu na ostale, politički osumnjičenik odmah je bio izložen potpuno drukčijem političkom, društvenom i pravosudnom tretmanu: vlast je prema njemu iskazivala veliko neprijateljstvo i izlagala ga je dodatnim pritiscima, šira sredina počela ga je zaobilaziti, što je bio prvi korak u procesu društvenog odbacivanja, a policijske, tužiteljske i sudske institucije podvrgnule su ga tretmanu u kojem je često dolazilo do eklatantnih kršenja zakonitosti i prava na pravično suđenje.

# Popis izvora i literature


1. Antić, Ljubomir, Marko Artuković, *Sudski progoni dr.Marka Veselice*, Intergrafika TTŽ, Zagreb 2013.
2. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999.
3. Čizmić Ivan, Sopta Martin, Šakić, Vlado, *Iseljena Hrvatska*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
4. Gabelica, Ivo, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, Zagreb, vlastita naklada, 2007.
5. Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2003.
6. Jandrić, Berislav, *Stajališta Hrvatske političke emigracije o hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu Hrvatskoj reviji*, Časopis za suvremenu povijest, 2, 2003.
7. Jakovina, Tvrtko,*Hrvatsko proljeće 40 god poslije,* Centar za demokraciju i pravo „Mika Tripalo“, Zagreb, 2012.
8. Kastratović, Drago, *Proljeće moderne Hrvatske*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2002.
9. Mađor, Mirko, *Hrvatsko proljeće-Presuda partije*,Dom i svijet, Zagreb 2003.
10. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.; od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
11. Šentija, Josip, „Hommage Hrvatskome proljeću'', *Hrvatski iseljenički zbornik 2006.*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2006.
12. Šošić, Hrvoje, *Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971*. Školske novine, Zagreb 1997.
13. Tripalo, Miko, *Hrvatsko proljeće*, Globus, Zagreb, 1990.
14. Tuđman, Franjo, *Osobni dnevnik,*Večernji list, Zagreb, 2011.
15. Vukušić, Bože, *Tajni rat Udbe protiv hrvatskoga iseljeništva*, Klub hrvatskih povratnika iz iseljeništva, Zagreb, 2002.
16. http://www.vlatkopavletic.com.hr
17. www.vladogotovac.org

# Sažetak

Cilj ovog diplomskog rada bio je prikazati kako se postupalo s političkim neistomišljenicima tadašnjeg vladajućeg vodstva. Da bi dobili širu sliku svih događanja koja su prethodili MASPOK-u, odnosno masovnom pokretu kako su ga još nazivali, moramo u obzir uzeti gospodarske uzroke hrvatskog proljeća, sukobe interesa i sučeljavanja oko ekonomskih pitanja, te pokušati objasniti što je hrvatsko vodstvo htjelo postići i za što se borilo.

Borilo se da Hrvatsku učini ravnopravnijom u tadašnjoj državi, a ne kako bi ostvarilo Hrvatsku samostalnost. Htjelo se suprotstaviti tadašnjem centralističkom uređenju i zagovaralo je ravnopravnost republika. Kao pokret je nastao u redovima Saveza komunista Hrvatske 1970. i 1971. G. Htjeli su postići reforme gospodarskoga i političkog života u kulturnim institucijama, među intelektualcima, znanstvenicima i studentima. Smatra se da je hrvatsko proljeće trajalo od objave *Deklaracije* 11.03.1967, do njegova sloma na sjednici Predsjedništva CK SKJ u Karađorđevu, 29. studenoga 1971.g. Glavni predstavnici hrvatskog vodstva su bili Miko Tripalo i Savka Dabčević Kučar, a neke istaknute ličnosti kao što su Ivan Zvonimir Čičak, Vlado Gotovac, Ante Parađik, Ivan Milas, Marko Veselica, Ivan Gabelica, Vlatko Pavletić, Šime Đodan i drugi, u radu su posebno predstavljeni. Postojala su tri centra, jedan je bio u Savezu komunista Hrvatske, drugi u Matici Hrvatskoj, a treći na Zagrebačkom sveučilištu u obliku studentskog pokreta.

Mnogi zagovornici i politički podržavatelji hrvatskog proljeća su završavali u zatvorima, kako tijekom tako i nakon samog pokreta, zbog svojih stavova i podrške nastojanjima hrvatskog vodstva. Činjenica je da je svako političko pitanje imalo svoju gospodarsku podlogu i obratno. Nedvojbeno je bilo da su u više navrata stvarni dokazi i činjenice u tom cijelom procesu bili nebitni. Optužbe i etiketiranja koja su dolazila većinom sa srpske strane i dogmatske struje u partiji, uvelike su utjecala na razvoj samih događaja. Široka je lepeza optužbi koje su bile upućene hrvatskom političkom vodstvu. Osumnjičenik bi odmah po primitku obavijesti o podizanju kaznene prijave, bio uhićen i zadržan u istražnom zatvoru bez prethodne odluke mjerodavne instance, te ukoliko se radilo o nekoj istaknutoj ličnosti, režim je koristio medije u kojima su se ubrzo pojavili napisi u kojima su osobe optužene za djela političkoga kriminala tretirana kao zločinci, narodni i državni neprijatelji, čime im je na brutalan način kršeno ljudsko dostojanstvo i moralni integritet.

Iako su bili optuživani za mnogo toga, protagonisti sa hrvatske strane su se borili u okviru svojih mogućnosti, sve do njihove smjene u Karađorđevu. Parole tipa Slavka – Miko – Tito, koje se moglo vidjeti na njihovim okupljanjima, na neki način potvrđuju prvotnu zamisao hrvatske strane, a to su reforme i promjene, a ne radikalizam. Valja ipak naglasiti da je hrvatsko vodstvo bilo ispred svog vremena, nekih dvadesetak godina i da je dobro prepoznalo moguće posljedice nastavka po istom sustavu. Djelomice su uspjeli u svome naumu, jer su sigurno utjecali na Ustav iz 1974.g.